



INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION

I Olav den heliges fotspår

En studie av historiebruket vid fem nutida västsvenska Olavsleder.

In the footprints of Saint Olav
A study of the custom of history at five contemporary walking
trails of Saint Olav in the west of Sweden

Angelica Olindersson

Termin: VT 2017.

Kurs: RKT145 Examensarbete för
Kandidatexamen, Teologi, 15 hp.

Nivå: Grundnivå.

Handledare: Martin Berntson.

Abstract

This study is about the background, the creating and the using of the contemporary walking trails of Saint Olav in Bohuslän, from a perspective of history use.

This study investigates the causes behind the creating of the studied walking trails, their relevance in our contemporary society, and how we, in a perspective of history use, may understand their causes and relevance.

From a perspective of history use I have studied literature as well as unprinted sources. Websites constitutes a big part of the analyse material, with mail- interviews in an additional funktion.

My conclusions are that the renaissance of pilgrimage is clearly visible in Bohuslän. This has, according to the organizers of the walking trails in this study, to do with peoples longing for stability in a world with uncertainty and constant changes. These walking trails become a use of history, in a community, with roots and with the history culture.

The storytelling of the life of Olav seems to give the walking trails dignity and credibility to the people of today. But the history consciousness around Olav, out on the walking trails, is rather disengaged from the history culture. The use of the history is not so much about the life and fate of Olav, as it is the history of the people that has walked these walking trails before. The use of history is often clearly connected with the history of the local village.

Key words: Olav, pilgrimsvandring, pilgrimage, Christian religion, history culture, history use, history conciousness, Bohuslän, Sverige.

Innehåll

1. Inledning.....	4
1:1. Bakgrund.....	4
1:2. Syfte och frågeställningar.....	5
1:3. Avgränsning.....	5
1:4. Metod.....	6
1:5. Teori.....	8
1:6. Tidigare forskning.....	14
1:7. Material och källor.....	15
2. Ursprunget och uttrycket.....	17
2:1. Legenderna om Olav den helige.....	17
2:2. Pilgrimsfärdernas renässans.....	19
3. Olavsledernas framväxt och utveckling.....	22
3:1 Medeltidens Olavsleder i Sverige och Norge.....	22
3:2 Medeltidens Olavsleder i Bohuslän.....	26
3:3 De svenska lederna under 1500- till 2000-talet.....	27
3:4 Bohuslän efter reformationen.....	28
4. Nutida bohuslänska pilgrimsleder i Olavs fotspår.....	30
4:1 Riksnivå i nutid.....	30
4:2 Spår av Olav i nutidens Bohuslän.....	31
4:3 Lödöseleden.....	33
4:4 Västerlandaleden.....	38
4:5 Nutida Pilgrimers leder i Ljungskile.....	42
4:6 Orustleden.....	48
4:7 Grebbestadsleden.....	50
5. Diskussion.....	52
6. Slutsats.....	58
7. Källor och litteratur.....	60
Bilaga 1. Karta över Olavslederna i Västra Götaland.....	64
Bilaga 2. Pilgrimssymboler vid Olavslederna i väst.....	65
Bilaga 3. Studiebesök vid S:t Olofskällan i Västerlanda.....	66

1. Inledning

1.1. Bakgrund

I en tid då det mesta går väldigt fort har ordet långsam ändrat valör och för många blivit en eftertraktad egenskap. Att med eftertänksamhet och med egen muskelkraft ta sig fram har blivit populärt och till långsamhetens kultur hör pilgrimslederna som stakas ut och blir allt fler för varje år. Företeelsen är inte ny, och liksom dagens pilgrimsfärder lämnade de medeltida vallfärderna avtryck efter sig i landskapet och i skriftliga källor. Några av dessa spår berättar om Olavskult och vallfärder i Bohuslän.¹

På den södra långväggen i min hembygds gamla kyrka på Öckerö hänger en ekfigur från 1400-talet, föreställande Norges nationalhelgon Olav den helige,² den helige Olof. Denne norske konung kristnade Viken,³ dit Bohuslän hörde, som sedan först tillhörde Norge, och sedan kungariket Danmark-Norge. 1658 blev det, vid freden i Roskilde, svenskt.⁴ Träfiguren, samman med vår nya kyrkas Olavsmålning, har väckt mitt intresse för detta norska skyddshelgons liv och verk, med genklang in i våra dagar.⁵ Hur ser historiebruket kring honom ut i dagens Västsverige?

Vid en internetsökning ger ordet *Pilgrimage* över 30 miljoner träffar.⁶ Pilgrimsvandrandet, som ett levande och expanderande vandringsfenomen, ökar konstant i popularitet, både i Sverige och internationellt. Jag ser, i detta, såväl ett viktigt uttryck för det kyrkan står för, som en värdefull brobyggare från evangeliet till den nutida, sekulariserade människan. Mot denna bakgrund vill jag titta närmare på Bohusläns nutida Olavsleder, som uttryck för en minneskultur/ett historiebruk kring Olav.

Hur konstrueras ett historiebruk? Pilgrimslederna kan ses som ett historiebruk i Olavs fotspår. Olavs livsberättelse, i form av olika historiebruk, har markant kommit att återupplivas under

¹ Helene Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän (*Bohuslän Årsbok* 2012), 65.

² Snorre Sturluson, *Nordiska kungasagor II – Olav den heliges saga* (Stockholm: Fabel bokförlag 1992).

³ Snorre Sturluson, *Nordiska kungasagor I – från ynglingasagan till Olav Tryggvasons saga* (Stockholm: Fabel bokförlag 1991), 251.

⁴ Sturluson, *Nordiska kungasagor I*.

⁵ Harald Widéen, *Öckerö gamla kyrka – Svenska fornminnesplatser* (Stockholm: Wahlströms & Widstrands förlag för Kungliga vitterhets- historie- och antikvitetsakademien 1944), 9, 16 + bildbilaga mitt i boken.

⁶ Marie Sjöström, Staffan Söderlund, *S:t Olavsleden – Pilgrimsfärd från hav till hav. En guide* (Växjö: Vildmarksbiblioteket 2016), 12.

senare tid. Vid sidan av olika typer av kyrkokonst, är de tydligaste bruken av historien kring Olav just pilgrimslederna.⁷ Den norra leden (S:t Olavsleden) är diskuterad, medan de bohuslänska ännu inte är så uppmärksammade. Jag vill undersöka hur skapandet av, och arbetet vid, de bohuslänska Olavslederna kan förstås som historiebruk.

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att, utifrån ett historiebruksperspektiv, studera bakgrunden till, samt skapandet och bruket av, Bohusläns nutida Olavsleder.

Jag frågar mig följande, som en konkretisering av mitt syfte:

- Vilka orsaker anger upphovsmännen och organisatörerna bakom de nutida Olavslederna har legat bakom skapandet av dem?
- Varför anser upphovsmännen och organisatörerna bakom dessa Olavsleder att de är relevanta i vår tids samhälle?
- Hur kan dessa orsaks- och relevansförklaringar förstås utifrån ett historiebruksperspektiv?

1.3. Avgränsning

I vårt land finns idag ingen samlad beskrivning av landets pilgrimsleder. Riksförbundet Pilgrim i Sverige genomför just nu en inventering av landets leder, som, inom ett halvår, kan ge en samlad bild. Vi vet därför inte än antalet svenska leder med koppling till Olav. En av de äldsta lederna är S:t Olavsleden i Medelpad/Jämtland, den led som först ”återupplivades” under 1900-talet.⁸ Den yngsta certifierade S:t Olofsleden är värmländska Fryksdalsleden, som, av styrelsen i Pilgrim i Sverige, godkändes som S:t Olofsled i maj 2016.⁹

⁷ Riksförbundet Pilgrim i Sverige, sökning februari till maj 2017. <http://www.pilgrimisverige.se/>

⁸ www.stolavsleden.com Sökning mars till maj-17.

⁹ Riksförbundet Pilgrim i Sverige, sökning februari till maj-17. <http://www.pilgrimisverige.se/>; Mailintervju feb-17.

Föremål för min studie är: *Lödöseleden*, en del av Pilgrim Skaraborgs nätverk, *Nutida Pilgrimers ledsystem* i Ljungskile med omnejd, *Västerlandaleden* i Lilla Edets pastorat, samt Olavslederna i *Grebbestad* och på *Orust*.

Bakgrund till ledvalet är att de är skapade/återskapade under senare år, har kopplingar till Olav, att det finns ett levande arbete på och kring dem, samt att de finns i Bohuslän.

Tidsmässigt ligger fokus på den nutida verksamheten och utvecklingen på, och kring, de utvalda Olavslederna, med bakgrund i ledernas historiska rötter och anor.

För att undvika sammanblandning med den ungefärligt samtida Olof Skötkonung, ibland omnämnd som S:t Olof, kommer jag, i de fall jag berör Skötkonung, att skriva ut både för och tillnamn.

1.4. Metod

Med hjälp av min metod ställs ämnet, och mitt material, i förhållande till ett historiebruk. Detta historiebruk tangerar även en teologisk tradition, speciellt till en kristen sådan, då Olav företrädde den kristna läran.

Jag har, i min studie, antagit ett historiebruksperspektiv, ett perspektiv som kommer att förklaras senare i texten, och utifrån vilket granskningen har utförts. Läsningen av olika typer av källor har följt principen att, i materialet, leta efter uttryck för ett historiebruk kring Olav, exempelvis ortsnamn, som kan kopplas till en minneskultur kring Olav.

Studien innehåller en stor del färsk information, ännu ej i tryck, och är därför något av en pionjärstudie. Webbsidor ingår som föremål för min analys.

Uppsatsen är i huvudsak en studie av litteratur, samman med studier av allehanda andra källor, tryckta och otryckta, till exempel ledernas hemsidor på internet. Här ingår även organisationer som Tillväxtverket, Pilgrim i Sverige, Pilgrimscentrum i Göteborg, Västarvet, S:t Olavsleden och Lödöse museum. Vid dessa nämnda instanser har respektive hemsidors information kompletterats med nyckelpersoners information via mailintervjuer. Min strävan

med dessa har varit att sätta fokus på mina studerade leder, och organisationens koppling till dessa. I S:t Olavsledens fall är den relevant, då den kan ses som en föregångare till mycket av ledarbetet i vårt land, då de var först med att återuppväcka sin led, och bedriver ett omfattande arbete kring leden. I min empiri ingår även ett fotodokumenterat studiebesök vid Västerlandas Olofskälla, där särskilt informationsskyltarna har studerats. (Se bilaga tre).

Jag har även, via e-post, intervjuat engagerade och kunniga personer vid de studerade lederna. Frågorna presenteras i kapitel fyra, under respektive led. Nyckelpersoner har hittats via Västra Götalandsregionens, Pilgrim i Sveriges, respektive Göteborgs Stifts projektledare/ansvariga personer för pilgrimsverksamheten.

Frågorna till nyckelpersonerna vid lederna, och i ovan nämnda organisationer, har utformats med utgångspunkt i uppsatsens frågeställningar, och i förhållande till den övriga information som givits ut i form av broschyrer, hemsidor och annat material. Intervjuerna har givit möjlighet att ställa kompletterande följdfrågor i besvarandet av frågeställningarna gällande respektive leder, där befintligt material, som exempelvis webbsidor, saknat efterfrågad information. Nyckelpersonerna är anonymiserade då de representerar sina leder och organisationer, och inte sig själva. Där mailintervju har förelegat framgår detta i fotnoten. Frågorna har varit fria och kvalitativa till karaktären. Intervjupersonernas svar återfinns i den löpande texten. Samtlig e-post finns hos författaren. I den flexibla, skriftliga, kontakten gavs nyckelpersonerna möjlighet att svara när tid gavs, och kunde fritt, och under en längre tid, utforma sina svar. Detta tror jag har bidragit till ett önskat resultat. Svarens digitala form underlättade i sin tur analysmomentet.

Lederna har valts då de har koppling till Olav. Lederna har exemplifierat olika åminnelseelement kring Olav, såsom Olofskällan vid Västerlandaleden, och samlingen av olika föremål knutna till pilgrimskulten vid Lödöseleden. Likaså har jag fått möjlighet att studera leder av olika profil. Nya pilgrimers ledssystem har exempelvis stora kontaktytor såväl inåt, till Svenska kyrkan, som utåt, till profana vandringsleder och friluftsjakt.

Möjligen kan jag ifrågasätta om jag skulle behandla så många som fem leder. Nackdelen är mängden material som, av utrymmesskäl, har behövts utelämnas, och uppsatsens alltför digra

omfång. Det positiva är att samtliga av Bohusläns nutida Olavsleder berörts, även om informationen kring dem varierar.

Jag övervägde att, i min studie, även ha med ett jämförande moment, men backade då jag inte såg mig ha rätt verktyg för ett jämförande. Ett enkätunderlag hade möjligen varit ett bra redskap i skapandet av ett jämförelseunderlag, men hade då tarvat rätt nyckelpersoner. Nu är materialet kring lederna, och lederna själva, så olika, liksom förutsättningarna att få information på olika ställen, att jämförelsen skulle riskera att inte bli rättvisande. I stället för en regelrätt jämförelse blir min studie nu mer som en berättelse om dessa nutida leder. I den berättelsen finns röda trådar av likheter och skillnader, som färgar min analys, och mina slutsatser. Mitt presentationsupplägg i kapitlen kring de nutida lederna (4:3 – 4:7), med frågor och svar, underlättar läsarens egna jämförelser lederna emellan.

Med hjälp av dessa metoder har materialet sammanställts och analyserats utifrån ett historiebruksperspektiv, grundat i uppsatsens frågeställningar. Jag har sökt identifiera historiebruket kring Olav genom ett användande av teorierna kring historiekultur, historiebruk och historiemedvetande i min analys.

Förhoppningsvis kan uppsatsen bli en resurs till fördjupning i ledernas fortsatta arbete.

1.5. Teori

Ämnesstudierna har bearbetats med hjälp av ett historiebruks- eller minneskulturperspektiv, där historieprofessor Peter Aronssons boktitel ger en ingång: *Historiebruk – att använda det förflutna*.¹⁰ Genom bruk av den historiekultur vi efter Olav har, i form av exempelvis skrifter, skapas ett historiemedvetande. Aronssons tes, som är en grundidé bakom denna uppsats, är att vi ständigt, mer eller mindre medvetet, och på skilda sätt, brukar historia.¹¹

¹⁰ Peter Aronsson, *Historiebruk – att använda det förflutna* (Lund: Studentlitteratur 2004).

¹¹ Aronsson, *Historiebruk*, 13-17.

Varför, och av vem, skrivs historia, och till vad används den? För ett svar måste floran kring en person, eller en händelse, granskas. Inom historiedidaktiken finns tre relativt nyskapande grenar, vilka Aronsson kopplar samman:

Historiekultur: De föremål, ritualer, sedvänjor och påståenden vi har, med referenser till det förflutna, vilka brukas i skapandet av ett medvetande.¹²

Historiebruk: Hur vi, i skapandet av ett historiemedvetande, använder den historiekultur vi har, exempelvis i urval och sammankoppling av enheter, som blir meningsskapande och handlingsorienterande. I denna aktiva process aktiveras olika delar av historiekulturen i särskilda syften.¹³

Historiemedvetande: Den historietolkning som vi gör, utifrån tillgänglig historiekultur, genom ett historiebruk. Historiemedvetandet kan vara en kollektiv, oreflekterad, och för givet tagen, bild.¹⁴ Sätten att bygga ett historiemedvetande är talrika. På många områden återbrukas det förflutna i andra syften än det rent kunskapssökande.¹⁵

Aronssons tes är att sambanden mellan historiebruk i samhällets olika handlingsfält, exempelvis offentligt och privat, bidrar till genomslagskraften i dess framträdande. Dessa mångfacetterade sammanhang gör historien till en sanningsbärare.¹⁶

Förr bedrevs historiska studier främst vid akademierna. Nuförtiden skrivs, gestaltas och omsätts historia i allt fler mångfacetterade miljöer, med fler syften och av betydligt fler människor än tidigare. Historiebruket måste därför ses i en bredare mening, och bringa förståelse för vår egen plats i denna historia. Presentationen av historisk kunskap är bara en liten del i historieanvändandet/historiebruket.¹⁷

Varje samhälle har en egen ursprungsberättelse. I Skandinavien är Olavshistorien en del av vår gemensamma historia. Genom Olavs digra aktivitet har fotspår satts i landet, såväl fysiskt, som i form av påverkan av inre värden.

¹² Aronsson, *Historiebruk*, 17-18.

¹³ Aronsson, *Historiebruk*, 17-18.

¹⁴ Aronsson, *Historiebruk*, 17-18.

¹⁵ Aronsson, *Historiebruk*, 7.

¹⁶ Aronsson, *Historiebruk*, 7.

¹⁷ Aronsson, *Historiebruk*, 13.

Vår gemensamma historiekultur inbegriper sådant som skapelseepos, fakta om inlandsisar, och landanspråk. Såväl naturvetenskapen som bibelstudiet rymmer en vetgirighet inför ursprunget, för orientering och mening. Det fysiska och det andliga lever i symbios. Det handlar även om nutid, instrumentell kunskap om hur världen bör och kan påverkas och styras. Samhälls- och kulturvetenskap är ett mellanfält, med kontakt såväl med det fysiska som med det mer existentiella. Här konkurrerar ofta flera berättelser med varandra, och påverkar individen, samhället och politiken.¹⁸

Människans historia ligger inte bara fördold i jordlager utan förankras traditionellt i ekologiska sammanhang, med en dos religiösa tolkningar när ristningar och artefakter inte kan förstås på annat sätt.¹⁹

Arkeologins råmaterial är artefakterna, historikernas är i regel texter, exempelvis kring de nationella gemenskapernas framväxt. Genom denna historiekultur legitimeras nutida politiska territorier.²⁰

Texter kring Olavs tid, som också berör förhållandet mellan Sverige, Norge och Danmark, kan även säga oss något om nutiden, och folkens inbördes förhållanden. Samhörigheten folken emellan, när man, genom tiderna, i längtan och bot, har trampat samma stigar mellan Santiago de Compostela och Nidaros, med ett gemensamt bruk av denna historiekultur, skapar ett medvetande präglad av syskonskap, snarare än av fiendskap. Olav själv stod ju, enligt legenden, i en period präglad av konflikt med Olof Skötkonung. Ändå lyfts, via historiebruket kring honom, som då kan ses som tämligen selektivt, istället för krigiska moment och rivalitet, andra och konstruktiva värden fram, av samförstånd och gemenskap mellan människor. Broar byggs, och ett konstruktivt historiemedvetande skapas. I historiebruket kring Olav verkar det vara hans fromma drag som lyfts fram, hans strävan efter att ge sin samtid något stabilt att bygga sina liv på, de drag som sägs härröra från senare delen av hans liv, och även efter hans död.

Intresset kring historiens väsen och bruk växer idag. Forskningsfältet fördjupas och breddas via samtalet om minne, identitet, historiemedvetande och historiekultur. En komplex

¹⁸ Aronsson, *Historiebruk*, 14-15.

¹⁹ Aronsson, *Historiebruk*, 15-16.

²⁰ Aronsson, *Historiebruk*, 16.

verklighet framträder. Historiebruket rymmer inte några ideologifria zoner, utan sker alltid i en kontext, som illustrerar brukets logik; i ett särskilt sammanhang befins det meningsfullt att, på ett visst sätt, använda sig av det förflutna. Det historiska tycks bringa en upplevelse av legitimitet. Detta placerar och förbinder sedan vår mänskliga existens med dåtiden, nutiden och framtiden.²¹

Historieteoretikern John Rüsen ser historia som en konstant i vår verklighet, så länge det finns människor i behov av att, på ett nytt sätt, berätta meningsskapande historier, vilket blir tydligt i livets kontinuerliga omvandlingar. Ett historiskt tänkande, liksom ett historieberättande, är redskap i hantering av förändringserfarenheter över tid, ett sätt att bevara orientering och identitet, och att säkra handlingskraftigheten inför framtiden. I förhållande till dåtid reflekterar vi över nutid, och söker ett mönster inför framtiden. Den mest radikala erfarenheten av tid är döden. Genom det historiska tänkandet kan vi tolka tidserfarenheten så att det inger framtidshopp. Rüsen ser, på dessa grunder, det meningsfulla för människor i att berätta historia.²²

Aronssons definition ger en tydlig bild av att historiebruk har en teologisk relevans, och brukas för ett meningsskapande. Historia är inte blott ett studieämne, utan får även en existentiell betydelse, såväl kollektivt som för enskilda, som orienteringsredskap i tillvaron. Utifrån nuet, och dess behov, brukas det förflutna och framtiden. Här kopplas en teologisk tanke, som kan länkas till historieanvändning vid exempelvis pilgrimsvandringar, ihop med en insikt som Augustinus, filosof, teolog och kyrkofader, kom fram till redan på 300-talet, vår tideräkning.²³

Och icke kan man säga: det finns tre epoker, den förflutna, den närvarande och den tillkommande. I stället borde det heta: det finns tre epoker: den närvarande, som rymmer den förflutna, den närvarande som rymmer den närvarande och den närvarande, som rymmer den tillkommande. Ty i vår själ förefinnes epokerna i detta tretal, annorstädes finner jag dem icke. Det förflutnas samtidighet är minnet, det närvarandes samtidighet är iakttagelsen och det tillkommandes samtidighet är hoppet.²⁴

²¹ Sinikka Neuhaus, *Vad är det vi gör när vi berättar historia?* Ur antologin *Minne och möjlighet – Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. (Göteborg, Stockholm: Makadam förlag, 2014), 44

²² Neuhaus, *Vad är det vi gör när vi berättar historia?* *Minne och möjlighet*, 44-45.

²³ Peter Aronsson, Historiekultur, politik och historievetsenskap i Norden, *Historisk tidskrift*, 2/2002, 189.

²⁴ Ingemar Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider Bruket av Birgitta- och Olavstraditionerna i samband med minnesfiranden i Sverige och Norge 1891 – 2005* (Linköpings universitet 2007), 24.

Augustinus verkar mena att bruket av det förflutna, historien, och framtidsdrömmarna färgas av vår närvarande samtid.²⁵

Under sent 1900-tal har, enligt Urban Claesson, historiebrukets villkor hastigt förändrats, då den stora fasta berättelsen, myten om folkhemmet, tappat mark. I den moderna tiden såg man sig själv som avskild från historien. Men i den så kallade postmodernismen lever människor numera i en fraktionaliserad värld av förändring, med en ökad medvetenhet om historieberättandets villkor. I en pluralism lyfts olika minnen fram i syfte att skapa nya möjligheter, och avståndet mellan historia och nutid förminskas. Intresset för historiebruksperspektiv har ökat. Claesson frågar sig vilka minnen som, på längre sikt, kommer att legitimera och definiera vårt lands kyrka, och dess möjligheter.²⁶ Hör uppsvinget för pilgrimsvandringar, och därmed även för Olavsleder, samman med ett ökat historieintresse? Etnologen Lotten Gustafsson har forskat kring orsakerna till det nutida stora medeltidsintresset. Historien lyfts in i nuet, med riktning mot framtiden. Den skiftande intensiteten i tidsepokenas bruk av historia hör samman med det moderna samhällets utveckling. Det ökade historieintresset under de senaste decennierna kan höra samman med krisen i det moderna samhället, och den längtan efter autenticitet, upplevelser, och medeltidsromantik, som där gör sig gällande.²⁷

Att leva är att ständigt, och på olika sätt, bruka historia. Jag har studerat historiebruket vid några av våra nutida, populära, leder, och hur medvetenheten kring bruket ser ut. Jag har sökt utröna motiven bakom ledernas verksamhet, och i vilken grad dessa kan knytas till Olavs liv och verk, som ett historiemedvetande uppbyggt av ett historiebruk av en historiekultur. Ofrånkomligt är att pilgrimsvandringen har med ett meningsskapande att göra, vilket i sin tur kan kopplas till teologi. Vad människan i det yttre gör har ofta ett ursprung i ett inre behov. Den sökande, meningslängtande människan, brukar pilgrimsvandringen som redskap för att nå något större, något gudomligt, svar på livsfrågor och en mening.

²⁵ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 24-25.

²⁶ Urban Claesson, *Gemenskaper, minnen och möjligheter 1700-2010 – En kyrkohistorisk skiss*. Ur antologin *Minne och möjlighet – Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. (Göteborg, Stockholm: Makadam förlag, 2014), 182-194.

²⁷ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 25-26.

Utifrån begreppen historiekultur, historiebruk och historiemedvetande, och den redogörelse för innehållet i dessa begrepp som hittills redovisats, har jag, i min studie, undersökt hur kopplingen mellan historiemedvetande och historiekultur, vid några av de nutida Olavslederna, ser ut.

I brukandet av epitetet "Olavsled" är studiet av motiven bakom historiekopplingen intressant. Hur ser pilgrimsvandringars bruk av historien kring Olav ut idag? Vandrar människor för att de är intresserade av just var Olav gick, och var hans gravkapell låg? Eller har vandringen möjligen andra, för oss mer primära, syften? I så fall vilka? Kanske återopandet av historien kring Olav ger legitimitet för vandringar som i sig, idag, primärt drivs av andra, mer existentiella motiv... Utnyttjas då det historiska på det existentiellas vägnar? Eller skall man se det som ett samarbete som "båda vinner på"...? Möjligen, och troligen, är det fråga om en kombination av olika meningsförmedlande element.

I Aronssons perspektiv är det sambanden mellan historiebruk i olika verksamhetsområden som bidrar till styrkan och genomslagskraften i det framträdande som de sedan gör. Detta ser jag väsentligt för förståelsen av pilgrimsvandringarnas stora genomslagskraft. Det förflutna förbinds, via det nutida till framtiden, över vår verklighets olika fält. Det handlar om fysiologi, naturvetenskap, historia, teologi, existentiella värden, kulturvärden och kommersiella fält såsom turism och friskvård. Tiden är en medlöpare. Varje tids fenomen som isolerade element ger dem inte rättvisa. Alla kommer de ur någonting, står i någonting, och färdas mot någonting. Allt hänger samman. Reflekterandet kring historiebruk blir därav viktigt, för att kunna avgöra hur vi skall bemöta, och bedöma, det.

Pilgrimsvandrandet blir eftertraktat och relevant då det kopplar ihop olika områdens historiebruk. Olavs helighets aura knyts samman med gemenskapen med alla dem som har vandrat på just denna stig före oss, och även med vår egen historia, dem vi längtar efter att vara och bli, och vår längtan till, och efter, helighet, i ett existentiellt identitetssökande. Vi söker, på olika sätt, dem vi var, eller var ämnade att vara, i ett historiskt perspektiv, det som många av oss, i nutidens jäkt, tappat bort. Historiebruket kring helgonet blir relevant för att det länkas ihop med historiebruket kring oss själva! Vilka vill vi i nutiden vara, hur ser vårt historiemedvetande ut, och vad vill vi framgent förmedla till vår framtid?

1.6. Tidigare forskning

Här berörs tidigare forskning kring pilgrimsvandringar i Bohuslän, samt även sådant som berör närliggande frågeställningar. Jag har inte funnit någon forskning som behandlar min specifika frågeställning kring nutida bohuslänska leder.

Helene Carlsson, vid Bohusläns museum, har skrivit en artikel kring vad kulten kring Olav, och vallfärderna, ur ett historiskt perspektiv, har haft för betydelse i Bohuslän.²⁸ Artikeln berör dock inte skeenden vid nutida leder.

Den teoretiska bakgrunden har jag främst hämtat hos Peter Aronsson, som i såväl bok²⁹ som artikel³⁰ grundar resonemangen kring begreppen *historiekultur*, *historiebruk* och *historiemedvetande*. Detta hakar tematiskt i Neuhaus och Claessons antologi *Minne och möjlighet*,³¹ som, i olika artiklar, berör kyrkligt historiebruk, och utvecklingen från tidigt 1900-tal och in i vår postmoderna tid. Ingemar Lindaräng tar, i sin avhandling, upp såväl historiska, som teologiska, aspekter i det nutida historiebruket kring Olav. Lindarängs är en av få existerande forskningsprojekt kring svenska helgonlegenders fortlevnad idag. Då avhandlingen berör såväl traditioner kring Olav som Birgitta, befins denna relevant för min uppsats.³²

De existentiella frågorna, tangerande pilgrimsvandrandets teologiska aspekter, berörs i en avhandling av Cecilia Melder kring existentiell folkhälsa.³³

En översikt kring olika källor till Olavs liv har jag funnit i förorden till Snorre Sturlusons Olavssaga,³⁴ och till Legendarisk Olavssaga.³⁵

²⁸ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok 2012*, 65-88.

²⁹ Aronsson, *Historiebruk*.

³⁰ Aronsson, Historiekultur, politik och historievetenskap i Norden, *Historisk tidskrift*, 2/2002, 189-208.

³¹ Urban Claesson, Sinikka Neuhaus, (red.) *Minne och möjlighet – Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. (Göteborg, Stockholm: Makadam förlag, 2014).

³² Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*.

³³ Cecilia Melder, *Vilsenhetens epidemiologi En religionspsykologisk studie i existentiell folkhälsa*. Doktorsavhandling. Uppsala universitet 2011, 72-84.

³⁴ Sturluson, *Nordiska kungasagor II*.

³⁵ *Legendarisk Olavssaga*: efter Uppsala universitetsbiblioteks DelaGardieska samlingen nr 8 II / med en inledning av Anne Holtsmark. (Oslo: Selskapet til utgivelse av gamle norske håndskrifter 1956), 10-16.

Min position till tidigare forskning är att jag, i den, finner en fond till min forskning, som så skrivs in i ett redan existerande forskningsfält. Såväl den tidigare historiska, teologiska och teoretiska forskningen tillhandahåller redskap för förståelsen av nutidens yttringar vid lederna. I detta konstverk är även jag, genom min granskning av nutiden, delaktig, för att måla den helhetsbild som idag finns av forskningen kring våra nutida vandringsstråk.

Sammanfattningsvis: För närvarande är det tunnsått med litteratur kring de bohuslänska Olavslederna som nutida historiebruksfenomen. Min uppsats kan förhoppningsvis fylla ett tomrum i denna forskning.

1.7. Material och källor

Uppsatsen behandlar nutidens historiebruk kring Olav, uttryckt vid ett antal utvalda västsvenska Olavsleder. Mycket finns att läsa om medeltidens pilgrimsvandringar, men på få ställen kan man fördjupa sig i dagslägets bild. Detta har jag sökt göra, och ser det angeläget att, som kyrka idag, söka förstå och tillvarata vandringarna, som brobyggare till den moderna, existentiellt längtande människan. Likaså är uppsatsen riktad till den allmänt intresserade, som en avsats mot vidare studier kring exempelvis nutida pilgrimsvandringars teologiska och existentiella aspekt.

Jag har valt att i hög grad basera mig på litteratur, avhandlingar och tidskriftsartiklar. En teoretisk ram, samt en historisk bakgrund, har tillägnats genom erkända historikers och teoretikers alster. Men då fokus legat på det nutida fältet, har jag även, som källor, brukat internetsidor, broschyrer etcetera. Dessa källor är till stor del subjektiva, då de vill ”marknadsföra” sin led. Samtidigt är de färska, relevanta, verklighetsnära och aktuella i sin information. Ledernas hemsidor, på vilka studien till stora delar vilar, är därför att betrakta som pålitliga primärkällor, då ledernas organisatörer står bakom dem.

Mina intervjuade nyckelpersoner talar utifrån sig själva, men företräder sin led. Studiens resultat baseras följaktligen på nyckelpersonernas, samt hemsidornas organisatörers, bild av det nutida historiebruket kring Olav på respektive ort. Avsikten är därför inte att ge en bild som är generellt representativ för människorna i ledernas bygder. Istället är avsikten att

analysera en grupp eldsjälares bild, engagemang och historiemedvetande, med vilket de påverkar, eller önskar påverka, sin bygd.

Ledernas hemsidor, ofta tätt knutna till församlingars hemsidor, är, ideologiskt sett, till största delen, kristet inriktade. Detta faller sig naturligt då huvudpersonen, Olav, själv framställs som en kristen konung. Därmed knyts även verksamheten vid de studerade Olavslederna tydligt till den kristna tron. Mina studerade leders verksamhet kan därvid ses som ett kristet uttryck för ett ekumeniskt, religionsöverskridande fenomen: pilgrimsvandring.

2. Ursprunget och uttrycket

2.1. Legenderna om Olav den helige³⁶

Olav den helige, (995-1030), (även Olav II Haraldsson eller Olav den digre) var kung i Norge 1015-1028. Följande avsnitt om Olav den heliges liv vill ge en bakgrund till, och en förståelse för, den kult som bildades kring honom, och som vandringslederna kan ses som ett uttryck för. Likaså har ledernas sträckning, rent geografiskt, ofta att göra med de färder Olav, enligt legendmaterialet, företog sig.

Då flera källor finns till Olavs liv har jag valt att huvudsakligen hänvisa till Snorre Sturlusons historieverk *Kringla Heimsins* – Heimskringla. Sagan om Olavs liv nedskrevs av Sturluson (1179-1241) på 1200-talet, efter att han beskädat Nidarosdomen, och Olavskulten.

Inte kring någon norsk medeltida kung förekommer en så rik och mångfacetterad tradition som den kring Olav den helige, med grund i en folklig legendbildning. Han målas fram som den norska kyrkans grundare, och rikets enare.³⁷ På grund av olika tendens har materialen skiftande karaktär, lyfter fram olika saker, och motsäger ibland varandra. Olav kan följas exempelvis i samtida skalders material, tidiga kyrkliga ritualdokument, som exempelvis Olavsmässor, och i mer sammanhängande verk.

Den tidigaste av de sammanhängande verken tros vara legendsamlingen *Passio et miracula beati Olavi* (*Passio Olavi*- Helige Olavs lidande och mirakler) från omkring 1180, som är ett material på latin samlat av Eystein Erlendson (ca 1120-1188), ärkebiskop i Nidaros stift.³⁸

Visst material har historisk prägel, som *Olav den heliges saga* av Sturluson,³⁹ vilken upptar ungefär en tredjedel av Heimskringla, och där legendmaterial mest förekommer i sista tredjedelen. Denna föregicks av en längre variant; *Den stora sagan om Olav den helige/ Snorri särskilda Olavssaga, (Óláfs saga helga in sérstaka)*, även den av Sturluson.

³⁶ Denna framställning baseras på Sturluson, *Nordiska kungasagor II*.

³⁷ Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*. Lars Rumar (red.). (Stockholm: Riksarkivet 1997), 172-185.

³⁸ Eystein Erlendson, I översättning från latin av Eiliv Skard, *Passio Olavi Lidings saga og undergjerningane åt den heilage Olav*, (Oslo: Samlaget Johansen & Nielsen Prenta 1930).

³⁹ Sturluson, *Nordiska kungasagor II*.

Ytterligare andra material har en mer legendinspirerad form, som i *Legendarisk Olavssaga*,⁴⁰ med genomgående helgondrag hos Olav. Den härstammar delvis från *Äldsta sagan* om Olav Haraldsson (en isländsk handskrift från sent 1100- tidigt 1200-tal), har förkortat *Äldsta sagans text*, samt innehåller en betydande del material med övernaturlig prägel.⁴¹

Traditionsbildningen har kombinerats på olika sätt i olika sammanställningar.⁴² I dagens historiebruk kring Olav vävs olika traditioner och material samman, när den samtida Olavssagan berättas.

Olav föddes år 995, och ledde enligt sagan, redan som 12-åring, olika vikingatåg. Han erövrade sedan såväl Norge som Viken (dit Bohuslän/ Ranrike hörde),⁴³ och fullföljde det kristnandeverk som hans företrädare, Tryggvason, påbörjat. Olav grundade Nidaros, och slöt, efter kontroverser, fred med Sveriges Olof Skötkonung (ca 980-1022). Tillsammans förlorade de slaget vid Helgeå 1027 mot danskarna, som nu intog Norge. Olav flydde till Gårdarrike, (Ryssland). Först i denna del av sagan låter Snorre Olav på allvar utföra mirakler, och han framstår nu alltmer som ett helgon.

Då Danmarks styresman omkom valde Olav att försöka återta den norska tronen. Vägen mot Norge gick, av sagan att döma, troligtvis i ungefär den sträckning som S:t Olavsleden har idag. Sagans klimax nås vid slaget vid Stiklestad år 1030, där Olav stupade för svärdet.

Rykten om Olavs helighet uppstod snabbt, och mirakel skall ha ägt rum i anslutning till kroppen. Norges nya hårda styre, missväxt och hungersnöd bidrog också till övertygelsen om Olavs helighet. I sagans avslutning blir Magnus den gode, Olavs son, Norges kung.⁴⁴

Den väldiga Nidarosdomen byggdes för att rymma Olavs kvarlevor. Den är, sedan dess, Nordens främsta vallfartsort. Pilgrimsverksamheten kom snabbt igång, och ökade ständigt i popularitet. Speciellt populär var den årliga pilgrimshelgen olsok, i juli. Företeelser,

⁴⁰ *Legendarisk Olavssaga*: Anne Holtsmark, 10-16.

⁴¹ Sturluson, *Nordiska kungasagor II*, 1-2.

⁴² *Legendarisk Olavssaga*: Anne Holtsmark, 10-16.

⁴³ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok 2012*, 70-71.

⁴⁴ Sturluson, *Nordiska kungasagor II*, 346-347.

återupplivade i vår tid, är Olavsfiranden och jubileer, knutna till Olav, vilka är exempel på hur minnesfiranden kan förstås som historiebruk.⁴⁵

2.2 Pilgrimsfärdernas renässans

*Vår tids pilgrimer har börjat befolka vägarna – hack i häl på historien!*⁴⁶

För många är begreppet pilgrimsvandring liktydigt med en vandring mot spanska Santiago de Compostela, till Jakob den äldres relik. Då den gamla leden blev uppsatt på Unescos världsarvslista, och sedan fick status som Europeisk Kulturväg, fick hela pilgrimsrörelsen ett enormt uppsving.⁴⁷

År 2010 förklarades även S:t Olavsleden, och flera andra medeltida Trondheimsleder, som Europeiska kulturvägar.⁴⁸ Pilgrimsvandrandet på Nordens Olavsvägar fick då ett stort uppsving. Även nya leder etablerades. Idag spänner de svenska lederna över flera hundra mil, med pärlor som Vadstena, och Lödöse.⁴⁹ När offentliga personer berättar om sina pilgrimsupplevelser växer intresset än mer.⁵⁰

Trondheims tusenårsjubileum 1997, med tema ”Pilgrim”, var i sammanhanget viktigt, då man anknöt, både till stadens medeltida betydelse som pilgrimsort, och till det existentiella innehållet, med den moderna människan liknad vid en tillvarons pilgrim. Olika Olavsfiranden har, efter detta, i Norge, ökat i intensitet, och bidragit till uppsvinget även vid svenska leder, detta parallellt med en stärkt medvetenhet om den nordiska och internationella dimensionen i Olavsfirandet.⁵¹

Som ett uttryck för den renässans/pånyttfödelse, som Sveriges pilgrimsrörelse, på senare år har genomgått, kan pilgrimsprästen Hans-Erik Lindströms skapande av pilgrimens sju nyckelord ses, vilka brukas frekvent ute på lederna. De beskriver den nutida människans

⁴⁵ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 9, 11, 13.

⁴⁶ <http://www.vastarvet.se/kunskap--fakta/platser--landskap/100-mil-av-pilgrimsleder-i-vastra-gotaland/> Sökning april-17.

⁴⁷ <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring>, sökning april-17.

⁴⁸ Sjöström, Söderlund, *S:t Olavsleden*, 9.

⁴⁹ <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

⁵⁰ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

⁵¹ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 150, 158-159.

behov av, och längtan efter, inre frid.⁵² Nyckelordens initialer bildar ordet *fetblad*, växter som genom vattenlagring överlever regelbunden uttorkning.⁵³ Nyckelorden är: *Frihet, Enkelhet, Tystnad, Bekymmerslöshet, Långsamhet, Andlighet* och *Delande*.⁵⁴

En modern, och profan, anknytningspunkt till många nutida, sökande, vandrares behov, är åtta kriterier som återfinns i WHO:s enkät kring existentiell hälsa och livskvalitet: *andlig kontakt, mening och syfte med livet, upplevelse av förundran över tillvaron, helhet, andlig styrka, harmoni och inre frid, hoppfullhet och optimism* samt *en personlig tro*.⁵⁵

Lindströms nyckelord och WHO:s kriterier bjuder på paralleller, då pilgrimsvandringen ofta beskrivs som en inre vandring, med plats för existentiella frågor.⁵⁶

Enligt Svenska kyrkans egen beskrivning av pilgrimsvandringarna, har dess mål, genom historien, varit heliga platser, som exempelvis Trondheim, där många menar sig ha upplevt en gudomlig närhet. Från ett inifrånperspektiv kan detta idag dock motsvara femtimmarsvandringen mellan Hjärtums och Grinneröds kyrkor.⁵⁷ För en del är ett heligt mål det viktiga, för andra är vandringen i sig själva poängen.⁵⁸ Många människor söker sig till de gamla lederna, där människor i alla tider gått, bett och längtat.

Skälen till dagens pilgrimsvandringar är olika. Bakom kan exempelvis finnas behov av bearbetning av en livsupplevelse, ett sökande, en fysisk utmaning eller en längtan efter fördjupad andlighet. Pilgrimsvandringen kan ge en ny blick för det invanda som finns runtomkring.⁵⁹ Den kan ge en ytterligare dimension, en efterlängtd och existentiellt hälsosam reflektion av andlig fördjupning, som friluftsvandringen inte erbjuder. När man upptäckt detta kan det hända att helgens tipspromenadvandring, och livet självt, får en andlig dimension. Pilgrimsvandringen är ett ekumeniskt fenomen, öppet för alla sökare.⁶⁰

⁵² <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

⁵³ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrim> Sökning april-17.

⁵⁴ Hans-Erik Lindström, *Pilgrimsliv – Handbok för vandrare*. (Kristianstad: Verbum förlag 2005), 41-42.

⁵⁵ Melder, *Vilsenhetens epidemiologi*, 72-84.

⁵⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-hjartum---ljungskile> Sökning april-17.

⁵⁷ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-hjartum---ljungskile> Sökning april-17.

⁵⁸ <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

⁵⁹ <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

⁶⁰ www.lodose.eu Sökning mars till maj-17.

Svenska psalmboken, utkommen 1986, innehåller avdelningen *Pilgrimsvandringen*, som en ny tillkommen rubrik, innehållande både gamla och nyskrivna sånger.⁶¹ Med grund i pilgrimsverksamhetens nya aktualitet har man, i allt fler stift, börjat undersöka egna leder med anknytning till äldre pilgrimsstråk. I uppbyggelselitteratur och förkunnelse har pilgrimstanken vunnit mark,⁶² som i Lindströms bok,⁶³ och i Martin Linds bok *Salt, bröd och vin – en pilgrimsteologi*.⁶⁴

Nya samarbeten har väckts med pilgrimsvandringens renässans. Svenska Turistföreningen och samtliga svenska biskopar samarbetade 1995 i en pilgrimbok.⁶⁵ Ett annat exempel är Abiskos Dag Hammarskjöldsled, invigd 2004, där Svenska kyrkan, Svenska Turistföreningen, Länsstyrelsen samt sju samarbetade.⁶⁶

Trots att pilgrimsvandrandet är uråldrigt är det ett relativt nytt inslag i Svenska kyrkan, där många av landets gamla pilgrimsleder återupptäcks.⁶⁷

Tecken på pilgrimsvandringen som en växande folkrörelse finns i TV Västs programserie från 2013, där man får följa pilgrimsrörelsen i Väst, med reportage även från exempelvis Vadstena.⁶⁸ <http://www.pilgrimskaraborg.se/0/141/tv-serie-om-pilgrim/>.

⁶¹ Svenska kyrkan, *Den svenska Psalmboken med tillägg* (Stockholm: Verbum Förlag AB 2002), 474-482, 948-953. (Psalm 297-303, 615-618).

⁶² Bengt G Hallgren, *Från själstuga till Sankt Olavslopp - tidsperspektiv på Sankt Olav i Härnösands stift*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 255-265.

⁶³ Lindström, *Pilgrimsliv*.

⁶⁴ Martin Lind, *Salt, bröd och vin – en pilgrimsteologi*. (Stockholm: Verbum förlag 2011).

⁶⁵ Hans Bauer, Margareta Widegren, Red. *Pilgrimsvandringar i Sverige*. Av Svenska kyrkans biskopar (Stockholm 1995).

⁶⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/luleastift/pilgrimsled> Sökning maj-17.

⁶⁷ <https://www.svenskakyrkan.se/luleastift/pilgrimsled> Sökning april-17.

⁶⁸ <https://www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim/pilgrimsliv> Sökning april-17.

3. Olavsledernas framväxt och utveckling

3.1. Medeltidens Olavsleder i Sverige och Norge

Ordet pilgrim kommer av latinets *peregrinor* vilket betyder ”resande, främling”.⁶⁹

Pilgrimsfärdsbruk är utbrett inom skilda kulturer. Man besöker heliga platser av religiös plikt eller för erhållande av välsignelse, och platserna får betydelse för fromhetslivet då en kult knyts till dem. I det gamla Israel vallfärdade man till Jerusalems tempel.⁷⁰

Pilgrimsvandringar kom, i fornkyrkan, tidigt igång efter år 313, då kristendomen blev tillåten i Romarriket. Altare med relikier byggdes över martyrgravar, till exempel i gravkyrkan i Jerusalem. Relikerna sågs, av medeltidsmänniskorna, som fyllda av mirakulös kraft.⁷¹

Pilgrimsfärder, centrala i medeltidsmänniskans religiösa liv, var viktiga i kulturspridningen.⁷² Mest tongivande för europeisk medeltida vallfärd var Santiago de Compostela och Rom. I Skandinavien växte även Nidaros samt Vadstena sig starka.⁷³ Mellan 20 och 50 procent av Europas vuxna befolkning deltog i pilgrimsvandringarna.⁷⁴

När Norden kristnades skapades och utvecklades den nordiska pilgrimskulturen i samverkan med den gemensamma europeiska pilgrimstraditionen, samt med lokala traditioner.⁷⁵

Olav den helige innehar en särställning bland nordiska helgon.⁷⁶ Såväl de äldsta isländska sagorna från 1100-talet som Adam av Bremen 1070-talet har uppgifter om den kontinuerliga pilgrimstrafiken till Nidaros. Detta vittnar även arkeologiska fynd och mirakelsamlingar om. Nidaros och Vadstena är de enda nordiska orter vid vilka utländska vallfartsbesök har kunnat beläggas.⁷⁷

⁶⁹ Per Beskow, *Teologiskt lexikon* (Nora: Bokförlaget Nya Doxa 1999). Uppslagsord: Pilgrim, 142.

⁷⁰ Rafael Gyllenberg, *Nordisk teologisk uppslagsbok för kyrka och skola*, första bandet (Lund: C. W. K. Gleerups Förlag 1952). Uppslagsord: Heliga platser, 1266-1270.

⁷¹ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok 2012*, 66-67.

⁷² Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185.

⁷³ Gyllenberg, *Nordisk teologisk uppslagsbok*. Uppslagsord: Heliga platser, 1266-1270.

⁷⁴ <https://www.svenskakyrkan.se/orust/pilgrimsvandra> Sökning april-17.

⁷⁵ Christian Krötzl, *Den nordiska pilgrimskulturen under medeltiden*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 141-159.

⁷⁶ Anne Lidén, *Bilden av Sankt Olav*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 26-49.

⁷⁷ Christian Krötzl, *Den nordiska pilgrimskulturen under medeltiden*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 141-159.

Olavs stoft förvarades till att börja med på högaltaret i Kristkyrkan, Nidaros.⁷⁸ Snart påbörjades dock en större helgedom, som stod klar ungefär år 1300.⁷⁹

På den plats i Stiklestad där Olav föll sprang, enligt legenden, en källa fram ur marken, som sades bota allehanda krämpor.⁸⁰ I samband med Olavs helgonförklaring, ett år efter hans död,⁸¹ började pilgrimsantalet öka. Genom sina offer, i form av votivgåvor och kollekter, bidrog pilgrimerna till Nidarosdomens uppförande.⁸² Intäkterna kompletterades med försäljning av avlatsbrev, pilgrimsmärken och relikier.⁸³ Vallfärdernas höjdpunkt var Olavsmäss, och den årliga Olavsfesten, olsok, som inföll 28 juli- 5 augusti, minnesdagar kring Olavs död och helgonförklaring.⁸⁴

Ett stort antal ortsnamn i gränsbygderna mellan Sverige och Norge, kan knytas till pilgrimsväsendet, exempelvis de med förleden munk-, pilgrim-, grim- och kors-. Vanliga ortsnamn innehållande vall, rast eller vang indikerar pilgrimernas rastplatser.⁸⁵

Den viktigaste pilgrimsleden genom Norge gick från Oslo, längsefter Gudbrandsdalen och Gauldalen, upp till Nidaros. Människor kom ofta på en befintlig vägstruktur, eller från kustlanderna med båt. Först när pilgrimstrafiken nådde ett visst omfång benämndes vägen som pilgrimsväg. Utomlands ifrån kom pilgrimer både till lands och till sjöss, ofta följande naturliga linjer i terrängen, som exempelvis dalgångar. Bosättningsstrukturen, liksom enkla kors inhuggna i berget, kan indikera var lederna gick. Andra ledtrådar kan ortsnamn i Olav den heliges saga i Heimskringla ge.⁸⁶ De flesta pilgrimer färdades sommartid, till fots, med häst eller med båt, men vinterfärder förekom också. Till pilgrimernas skydd fanns exempelvis

⁷⁸ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 67.

⁷⁹ Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185.

⁸⁰ Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185.

⁸¹ Anne Lidén, *Bilden av Sankt Olav*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 26-49.

⁸² Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 68.

⁸³ Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185.

⁸⁴ Christian Krötzl, *Den nordiska pilgrimskulturen under medeltiden*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 141-159.

⁸⁵ Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185.

⁸⁶ Sturluson, *Nordiska kungasagor II*.

bestämmelser om att den som dött efter angrepp på en pilgrim nekades en kristen begravning.⁸⁷

De viktigaste svenska lederna gick genom Värmland, Dalarna, Västmanland, Hälsingland, Härjedalen, samt genom Jämtland.⁸⁸ I Medelpad, där Selånger och Sankt Olavs hamn ligger, var Olavskulten under medeltiden som starkast i vårt land. Härifrån följde Olavs sista färd, mot Stiklestad.⁸⁹ Härifrån går S:t Olavsleden idag, vilken räknas till en av Sveriges äldsta leder.⁹⁰ Den kantas av talrika Olavskällor.⁹¹ I Heimskringla, kapitel 191-209 kan man följa denna sista vandring.⁹²

Pilgrimerna var klädda i en speciell dräkt, hatt, stav och väska. Som souvenir från de stora vallfartsplatserna inhandlade man ett pilgrimsmärke,⁹³ en tunn metallplatta, att bäras synligt på klädseln, som kvitto på fullgjord vallfärd.⁹⁴ De tidigaste märkena är från 1100-talet, men de blev som populärast under 13- och 1400-talen. Pilgrimsmärkena, oftast massproducerade, var mellan fem och tio centimeter stora och av ojämn kvalitet.⁹⁵ Om märket vidrörde relikens sågs det få en helande och magisk kraft. Pilgrimsmärket var även ett igenkänningstecken, och goda kristna förväntades ge pilgrimerna hjälp.⁹⁶ Pilgrimsmärkena från Nidaros har motiv med Olav, med en yxa i vänster hand. Åtta originalmärken finns bland arkeologiska fynd.⁹⁷

⁸⁷ Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ingrid Smedstad, *Norske pilegrimsveier til Nidaros*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185, 189-207.

⁸⁸ Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185.

⁸⁹ Leif Grundberg, *Hamn i kungens namn! Sankt Olofs hamn i Selånger – Medelpads medeltida centrum*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 208-221.

⁹⁰ Riksförbundet Pilgrim i Sverige, sökning februari till maj-17. <http://www.pilgrimisverige.se/>

⁹¹ Leif Grundberg, *Hamn i kungens namn! Sankt Olofs hamn i Selånger – Medelpads medeltida centrum*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 208-221.

⁹² Sturluson, *Nordiska kungasagor II*, 290-307.

⁹³ Einar Molland, *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, band 13. Uppslagsord: Pilegrim. (Malmö: Allhems förlag 1968), 292-306.

⁹⁴ Molland, *Kulturhistoriskt lexikon*, band 13. Uppslagsord: Pilegrim, 292-306.

⁹⁵ Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185.

⁹⁶ Sigurd Grieg, *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, band 13. Uppslagsord: Pilgrimsmärke. (Malmö: Allhems förlag 1968), 314-320.

⁹⁷ Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185.

Ingen har hittills kunnat förklara Olavskultens tidiga etablering, snabba spridning, och genomslagskraft, i medeltidens samhälle, i Norden såväl som i en rad andra länder. Olav är det nordiska helgon som tillägnats flest medeltida dikter, legender, sägner och sagor.⁹⁸

Sveriges, på 1100-talet, erhållande av ett eget nationalhelgon, Erik den helige, lyckades inte undantränga landets starka Olavstradition.⁹⁹ I 30 % av alla svenska medeltida kyrkor finns kalkmålning eller skulptur föreställande Olav bevarad.¹⁰⁰ 400 kyrkor till Olavs ära invigdes i Norden, varav 100 i Sverige. Så kallade Olavsaltare var dock vanliga även i andra kyrkor, med relik från Nidaros, och en speciell liturgi för den kyrkliga Olavsfesten, knuten till skördetiden.¹⁰¹ Dessa Olavsbilder, Olavsaltare, Olavskyrkor, och under senmedeltiden även Olavskällor, underlättade människors lokala vallfart.¹⁰²

I medeltida nordisk bildkonst har Olav yxan som särskilt attribut, vilken försvann vid reformationen. På många träskulpturer har yxan gått förlorad.¹⁰³ Detta gäller för övrigt Olavsfiguren i Öckerö gamla kyrka.

Under medeltiden blev botgöring ett allt viktigare motiv för vällfärden, och något domstolar kunde ålägga vid svårare brott.¹⁰⁴ För att underlätta vällfärdens genomförande uppkom avlat och indulgens, vilka erbjöds på orter närmare hemmet.¹⁰⁵ Vanligaste skäl för pilgrimsfärder, mestadels lokala, var böner om hjälp i svåra livssituationer, eller bot för skador och sjukdom. Dessa kunde i sin tur indelas i två grenar: bönvällfärder och tackvällfärder.

I den tidigare berörda *Passio et miracula beati Olavi*¹⁰⁶ förekommer 29 mirakler kopplade till bönevällfarter, och 17 andra mirakelberättelser.¹⁰⁷

⁹⁸ Anne Lidén, *Bilden av Sankt Olav*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 26-49.

⁹⁹ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 199.

¹⁰⁰ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 14.

¹⁰¹ Anne Lidén, *Bilden av Sankt Olav*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 26-49.

¹⁰² Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185.

¹⁰³ Anne Lidén, *Olav den helige i medeltida bildkonst – Legendmotiv och attribut*. (Västervik: Kungl. Vitterhets historie- och antikvitets akademien 1999)

¹⁰⁴ Lars Andersson, *Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 172-185.

¹⁰⁵ Gyllenberg, *Nordisk teologisk uppslagsbok*, första bandet. Uppslagsord: Heliga platser, 1266-1270.

¹⁰⁶ Erlendson, *Passio Olav*.

¹⁰⁷ Christian Krötzel, *Den nordiska pilgrimskulturen under medeltiden*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 141-159.

3.2. Medeltidens Olavsleder i Bohuslän:

Vid 1300-talets slut fanns, i Bohuslän, Olavskällor och Olavsbodas, platser där Olav, enligt legenden, skall ha rastat och tvättat sig. Dessa talrika medeltida legendtraditioner och ortsnamn, vittnar om Olavskultens stora betydelse och spridning. Enligt Oslobiskopen Eysteins jordebok, om den norska kyrkans ekonomi och ägor, fanns tio bohuslänska Olavskyrkor. Men inventarier, i form av exempelvis Olavsstatyer, vittnar om en Olavskult i ännu fler kyrkor, exempelvis i Öckerö gamla kyrka.¹⁰⁸

Olavskällorna spelade en väsentlig roll i kulturen kring Olav. Kors, helgonberättelser och helgonbilder brukades nu, så att källan, i en kristen form, kunde fortleva. Olavskällorna var, enligt sagan, skapade av Olav själv. Därav sågs vattnet hälsosamt och välsignat. En av Bohusläns Olavskällor är den i Västerlanda.¹⁰⁹

Under den katolska tidsperioden var votivgåvor vanliga i helgonkulturen. Till votivkyrkan i Grinneröd, på 1700-talet kallad Sankt Oluf, vallfärdade man lokalt. Votivkyrkorna underhölls till stor del med hjälp av offergåvor, och vördades även efter reformationen.¹¹⁰

Medeltidens senare del blir svår, då Bohusläns präster och klosterfolk drabbas hårt av pesten. Detta påverkade pilgrimsfärderna, då färre människor kunde resa, och färre logiplatser fanns längs vägen. Samtidigt gjorde den otrygga situationen, då döden blev mer påtaglig, att behovet av vallfärder, som en investering i livet efter döden, och själagåvor, blev allt viktigare. I akut nöd blev det nu vanligt att man, i ”utbyte” mot ett mirakel, lovade helgonet en tacksamhetsresa eller offergåva i efterhand. Nu blir också i Bohuslän, lokala och regionala vallfartsmål vanligare.¹¹¹

När Adam av Bremen, cirka 1070, berättar om hur pilgrimer kommer till Nidaros, talar han om att man kommer med båt från Danmark, eller till fots från Skåne. Troligen avses leden via Halland och upp igenom Bohuslän.¹¹²

¹⁰⁸ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 71.

¹⁰⁹ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 74.

¹¹⁰ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 72.

¹¹¹ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 69-70.

¹¹² Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 82-83.

De sjöfarande pilgrimerna passerade ofta Bohuskusten inomskärs. Efterhand växer stenkyrkor, och även kloster, fram längs kusten, där de färdandes kunde få skydd, sjukvård och fira mässa. Kustleden markeras med kors till vägledning.¹¹³ Bohuskusten var fortfarande, i början av 1500-talet, viktig för sjöfarande pilgrimer.¹¹⁴

3:3 De svenska lederna under 1500- till 2000-talet

Enligt Aronson är historiebruk en aktiv process. Man kan välja bort att bruka historia, som skedde i reformationens sammanhang, då historiebruket av Olav i stort helt förbjöds, eftersom detta sågs representera en teologi vilken reformatörerna ville göra upp med. Helgonbilder förstördes och kyrkobilder överkalkades. Pilgrimsvandringar till helgons relikskrin förbjöds. Vi ser dock, i vårt lands nutida minneskultur kring Olav, att undertryckandet av denna typ av historiebruk, i alla fall på lång sikt, inte helt lyckades.¹¹⁵

Efter reformationen minskade alltså Olavskulten. Det är dock notabelt att 1500-talets svenska reformator, Olaus Petri, själv bärande Olavs namn, i en predikan vid Gustav Vasas kröning framhöll Olav som en kristen kungs föredöme. Vallfärdstraditionen vid den skånska S:t Olovs kyrka överlevde ända in i 1800-talet, med en årlig stor Olofsmarknad.¹¹⁶

Då Olavskulten med reformationen förbjöds, belades pilgrimsvandringarna med dödsstraff. Det årliga olsokfirandet levde dock kvar, i norsk folkslig tradition, även efter reformationen, men detta oftast i lönndom, för att, vid 1800-talets slut, återigen komma att uppmärksammas.¹¹⁷ Namngivning av kyrkor efter helgonet förbjöds, och åtskilliga Olavsbilder förstördes. I de svenska medeltidskyrkorna finns idag cirka 500 Olofsbilder bevarade. Av dessa är 370 skulpturer.¹¹⁸

Sambandet mellan pilgrimsfärderna och avlaten bidrog till att vallfärden kom att avvisas som katolsk handling av reformatörerna. I våra dagar har intresset för vallfärder, från protestantiskt

¹¹³ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 84.

¹¹⁴ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 86.

¹¹⁵ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 23.

¹¹⁶ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 199.

¹¹⁷ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 14.

¹¹⁸ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 197, 199.

håll, återväckts och ökat igen. Gränsen mellan turism och pilgrimsvandring kan idag, liksom på medeltiden, vara flytande.¹¹⁹ I medeltidsstaden Skänninge firas fortfarande årligen Skänninge marknad, en av vårt lands största. Den var ursprungligen en Olofsmarknad, och kallades så ännu under 1700-talets slut.¹²⁰

3.4. Bohuslän efter reformationen

Nedtecknandet av de flesta uppgifter om offerkällor, och andra orter med Olavstraditioner i Bohuslän, härrör från efterreformatorisk tid. Äldst är en norsk kyrklig inventering från 1500-talet. Även Ortsbeskrivningar från 17- och 1800-talen beskriver vissa traditioner. Ortsnamn kan ge värdefull information om platsers koppling till helgonkult och vallfärder.¹²¹ Namn där Ola- eller Ols- ingår är intressanta spår efter Olav. En 1700-talsballad berättar exempelvis om den kappsegling, då Kyrkesund på Tjörn skall ha bildats. Olav skall ha tagit en genväg, och då kört på en klippa, som brast mitt itu.¹²² Här finns ännu idag även S:t Olavs valar, ett av Bohusläns mest kända sjömärken.¹²³

Reformationen förändrade mycket. 1537 antas, i det danska riket, den lutherska kirkeordinansen. I stället för helgonbilder och sidoaltaren skulle det, i kyrkan, enbart finnas ett altare. Pilgrimsfärder, lokala vallfärder och helgondyrkan fördömdes. Likaså förbjöds de kyrkliga festerna, då man sökte sig till Olavskyrkorna. Men fortfarande, vid 1600-talets början, vallfärdade många i Oslo stift, dit Bohuslän tillhörde, till de gamla heliga platserna. En ny förordning kom därför 1622 om bestraffning för detta bruk.¹²⁴

Olavskällorna är ett bruk som verkar ha överlevt reformationen. En av Bohusläns källor är den, som tidigare berörts, i Västerlanda. Även efter reformationen, i slutet av 1500-talet, beskrivs hur mycket folk i olsmässotid brukade besöka denna källa. (Se vidare bilaga tre för dokumentation kring efterreformatoriskt bruk vid denna källa.) I början av 1700-talet noterade

¹¹⁹ Molland, *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, band 13. Uppslagsord: Pilegrim, 292-306.

¹²⁰ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 199.

¹²¹ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 66.

¹²² Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 79-80.

¹²³ <http://www.tjsf.org/bera/valar.htm>

¹²⁴ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 70, 72

en lärjunge till Linné över 100 källor i Bohuslän med namnet Sankt Olavs källa, vilket visar att Olavskulten i Bohuslän var utbredd och tydlig.¹²⁵

I det av resande präglade Bohuslän kommer vissa traditioner, andra går, och berättelser överlappar varandra. Det fanns slitningar mellan reformationens teologi och katolicismen. Vid 1700-talets början hade Bohuslän även, relativt nyss, bytt nationalitet, med en ny kung att se upp till: Karl XII. Helgonkungen Olav övergavs nu av många, som antog nya eller förändrade traditioner.¹²⁶

¹²⁵ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 74.

¹²⁶ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 86.

4. Nutida bohusslänska pilgrimsleder i Olavs fotspår

Detta kapitel, med underavdelningar, vill belysa de nutida bohusslänska Olavslederna. En bakgrund ges i 4.1., där nutiden på riksnivå berörs, för att därefter, i 4.2., behandla den regionala bilden. Vid läsningen av presentationen av de fem lederna (4.3. – 4.7.) vill jag stryka under att dessa avsnitt presenterar mina informanternas subjektiva uppfattning av sin verklighet, och inte en objektiv sanning. Fotnoten anger vem/vilken källa som representerar den syn, och information, som stycket förmedlar.

4.1. Riksnivå i nutid

Vanliga medeltida ”kringverksamheter” runt vallfärderna, till exempel pilgrimsbyråer anordnande paketresor, ser vi även tydligt idag. Tillväxtverket, som är medfinansiär till Västsveriges aktuella utvecklingsinsatser kring pilgrimslederna, ser i pilgrimsvandringen ett viktigt utvecklingsområde inom landets natur- och kulturturism.¹²⁷

Riksorganisationen Pilgrim i Sverige, som certifierat leder i omkring tio år, startade i mars 2017 en inventering av landets 55 pilgrimsleder. Olavsleder är talrikast, följda av Birgittaleder. Med inventeringen vill man synliggöra och tydliggöra Sveriges pilgrimsleder, och göra Riksförbundets hemsida till en gemensam, digital plattform. I maj/juni 2017 startar materialets sammanställning.¹²⁸

Vid den led som sägs vara Sveriges äldsta, den 58 mil långa S:t Olavsleden, har man, de senaste åren, strävat efter att utveckla leden som resmål och produkt, skapande intäkter och arbetstillfällen. Leden fanns, så sent som 2012, mest som ett kulturminne på en karta, och i praktiken endast i några få delsträckor. I inledningsarbetet skapades en sammanhängande vandrings- och cykelled, utmärkt med 1000-tals stolpar och pilar, med informationsskyltar och stämpelplatser, markerad på en detaljerad karta. Norge och Sverige samverkade till det gemensamma namnet S:t Olavsleden. I september 2013 genomfördes en återinvigningsvecka, med finalmässa i Nidarosdomen.¹²⁹ Under 2013 skapades hemsidan www.stolavsleden.com, för att informera om leden. Man verkar även via sociala medier, journalistvisningar,

¹²⁷ www.tillvaxtverket.se; Mailintervju mars-17.

¹²⁸ Riksorganisationen *Pilgrim i Sverige* (www.pilgrimisverige.se); Mailintervju mars-17.

¹²⁹ S:t Olavsleden (www.stolavsleden.se); Mailintervju feb-17.

broschyrer, medverkan på olika mässor, och via guideboken *S:t Olavsleden – Pilgrimsfärd från hav till hav*,¹³⁰ vilken just nu översätts till engelska och holländska. En mängd aktörer har samverkat kring leden: Turistbyråer, kommunernas näringslivskontor, hembygdsföreningar och församlingar.¹³¹ Statistiskt sett har pilgrimsvandrandet på S:t Olavsleden ökat; från fem personer år 2013 till dryga 300 år 2016.¹³²

4:2. Spår av Olav i nutidens Bohuslän

I fornlämningsregistret finns cirka trettio bohuslänska källor registrerade, varav fem stycken är omnämnda som Sankt Olavs källa: Västerlanda, Tegneby, Kyrkesund, Säve och Bäve. I Tegneby finns även en Olavskyrka.¹³³

Ett aktuellt västsvenskt projekt är rapporten *Pilgrimsleder i västra Götaland* från 2015- 2016, som behandlar hur västra Götalands pilgrimsleder långsiktigt kan samordnas och säkerställas.¹³⁴ Västarvet, Västra Götalandsregionens natur- och kulturarvsförvaltning, har av regionens kulturnämnd fått uppdraget, att från år 2016, samordna regionens pilgrimsleder. Ett första steg är rapporten, vilken svarar på några av denna uppsats' frågeställningar, kring lansering, drift och samarbetspartners kring regionens leder idag, som till huvuddelen är just Olavsleder.¹³⁵ Därför presenteras nedan utvalda delar av rapportens innehåll, för en översikt över det regionala arbetet kring lederna.

Det ökade intresset för pilgrimsvandringar, i Sverige och internationellt, kombinerat med marknadens efterfrågan av upplevelser kombinerande boende med vandring, mat, naturupplevelser och lokal kultur, står bakom rapporten. Samordning av arbetet kring vandringsledningarna tarvas för att hindra förfall. Allt fler har behov av vandring på platser där människor, i alla tider, pilgrimsvandrat för sinnesfrid, bot eller avkoppling. Därför har ett flertal medeltida leder inventerats och märkts ut, och nya tillkommit. Västra Götaland har

¹³⁰ Sjöström, Söderlund, *S:t Olavsleden*.

¹³¹ S:t Olavsleden (www.stolavsleden.se); Mailintervju feb-17.

¹³² S:t Olavsleden (www.stolavsleden.se); Mailintervju feb-17. (Norsk motsvarighet: <http://pilegrimsleden.no/no/map/st.-olavs-leden>)

¹³³ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 82.

¹³⁴ Marie Fors, *Pilgrimsleder i Västra Götaland. En förstudie om hur pilgrimsledningarna i Västra Götaland långsiktigt kan säkerställas och samordnas*. (Vänersborg: Västarvet Rapport 2016).

¹³⁵ Fors, *Pilgrimsleder i Västra Götaland*, 3.

idag cirka 100 mil märkta pilgrimsleder, i ungefär 25 delsträckor, genom 22 kommuner. Cirka 20 mil av dessa leder är rundslingor, som exempelvis Orustleden, och finns inte med i ledsträckningen mellan Trondheim och Santiago de Compostela. Föremål för samordning är delsträckorna Göteborg–Lödöse–Vänersborg–Edsleskog, samt Lödöse–Skara, nästan uteslutande gamla leder, bland annat använda vid pilgrimsvandring, och certifierade av Pilgrim i Sverige som Europeiska kulturvägar.¹³⁶

I arbetet med lederna har man sett som värdefullt att ta del av exempelvis, den i uppsatsen tidigare behandlade, S:t Olavsledens tillvägagångssätt i arbetet med skapandet av en fysisk led, certifiering och skapandet av en välfungerande infrastruktur kring leden. Förhoppningen är att arbetet, på sikt, skall kunna utvecklas till en nationell samsyn kring lederna.¹³⁷

En viktig faktor för att långsiktigt lyckas med vandringsleder är ”Storytelling” - leden behöver ha ett innehåll, en unik egenskap, som kan svara upp mot konkurrenters erbjudanden. Detta kan uppnås exempelvis genom att Västarvet, Hembygdsföreningar, Svenska kyrkan, entreprenörer och privatpersoner, längs med lederna kan anordna aktiviteter och vandringar, bidra med historiska berättelser och öppna upp sina kyrkor, församlingshem, privata hem och hembygdsgårdar.¹³⁸

Verksamheten skall vidare finnas översatt till relevanta språk (engelska och eventuellt även tyska), vara tydligt ledmarkerad och skyltad samt dela kartmaterial, bland annat via nätet. Målet är ett exportmoget system av pilgrimsleder till Berlins turistmässa år 2019.¹³⁹

Utvecklandet av en exportmogen vandringsled kan vara som ett moment 22. Om inga besökare kommer blir det svårt att tillhandahålla en led med god infrastruktur och kvalitet. Om leder, å andra sidan, inte håller en godtagbar standard blir det svårt att locka vandrare.¹⁴⁰

Utmaningar i det samordnande arbetet är exempelvis rollfördelning, kommunikation mellan aktörer så som kommuner och markägare, finansiering, utveckling av service och politisk

¹³⁶ Fors, *Pilgrimsleder i Västra Götaland*, 6.

¹³⁷ Fors, *Pilgrimsleder i Västra Götaland*, 6.

¹³⁸ Fors, *Pilgrimsleder i Västra Götaland*, 9.

¹³⁹ Fors, *Pilgrimsleder i Västra Götaland*, 16.

¹⁴⁰ Fors, *Pilgrimsleder i Västra Götaland*, 17.

förankring. Enligt förstudien saknas en effektiv samordning av lederna, då sträckor har anlagts vid olika tidpunkter av olika aktörer. Man vill effektivt nyttja befintliga lokala strukturer och resurser, uppfylla vissa kriterier, och så dela Västsveriges turistråds marknadsföringsförmåner. Berörda aktörer i regionen: Västarvet, Länsstyrelsen, Turistrådet Västsverige, ideella föreningar, kommuner, entreprenörer, Svenska kyrkan, med flera.¹⁴¹

Göteborgs stift samordnar Pilgrimscentrum i Göteborg, och går regelbundet, via stiftets hemsida och nyhetsbrev till alla anställda, ut med information kring olika temadagar och vandringar.¹⁴²

4.3. Lödöseleden¹⁴³

Hur ser historiebruket/minneskulturen kring Olav ut vid Lödöseleden?

Pilgrimsmärket Olavskorset brukas. (Se bilaga två). Leden, certifierad av Pilgrim i Sverige, har rätt att använda S:t Olavsmärket.¹⁴⁴ Alla leder med koppling till ”huvudleden” Trondheim-Santiago kan ansöka om att få kallas Sankt Olavsled, och behöver inte ha någon vidare direkt koppling till Olav.¹⁴⁵

Lödöseleden, mellan Göteborg och Lödöse, är en av Olavslederna i Göteborgs stift. I Lödöse delar den sig i en östlig gren, mot Skara, och en nordlig, som, via Dalsland och Värmland, leder till Trondheim. Den sista sträckan är där under uppbyggnad.¹⁴⁶ På hemsidan finns översiktsfoldrar om sträckornas stationer och sevärdheter.¹⁴⁷

Pekar några platser längs Lödöseleden på Olav?

Lödöse museum, en del av Västarvet, har Sveriges bästa sortiment av pilgrimsmärken. Fynd i Lödöse av 13 stycken pilgrimsmärken, varav elva från de stora pilgrimsmålen Riga, Santiago

¹⁴¹ Fors, *Pilgrimsleder i Västra Götaland*, 17-18.

¹⁴² www.lodosemuseum.se; Mailintervju mars-17.

¹⁴³ www.lodoseleden.eu Pilgrimscentrum i Göteborg är en drivande del i arbetet: <https://www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim> Sökning april-17. Facebooksida: <https://www.facebook.com/groups/203369786352564/?fref=ts>

¹⁴⁴ www.vastarvet.se; Mailintervju mars-17.

¹⁴⁵ www.lodose.eu; Mailintervju mars-17.

¹⁴⁶ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

¹⁴⁷ www.lodose.eu Sökning mars-17.

de Compostela, Canterbury, Köln, Noblat, Einsiedeln, Skara och Vadstena, visar på stadens viktiga roll för pilgrimer mellan Santiago de Compostela och Nidaros.¹⁴⁸ I Sverige har man totalt funnit cirka 150 olika pilgrimsmärken.¹⁴⁹

Vid Lödöse museum pågick 2017, tills vidare, utställningen Pilgrim², som invigdes i juni 2016, med utgångspunkt i Lödöses lokala historia, museets arkeologiska samlingar, samt berättelser om pilgrimsresor.¹⁵⁰ Lödöse museum har blivit ett nav i ett pilgrimsprojekt drivet av Västsvenska Turistrådet och Västra Götalandsregionen, vilket sträcker sig till 2020.¹⁵¹

På Västarvets hemsida (www.vastarvet.se) länkas till såväl Lödöse museum som Lödöseleden. På andra sidan älven från Lödöse finns Olofskällan i Västerlanda, som sägs ha sprungit upp i ett besök av honom. S:t Olofskällan i Västerlanda är, enligt Folkminnesarkivet, den enda Olavskällan i närområdet.¹⁵²

Ett aktivt historiebruk kring Olav återfinns, enligt Pilgrimscentrum Göteborg, i Lödöse, genom att man, vid utgrävningar 1971 hittade en gjutform av Sankt Olofsyxan från 1200-talets andra hälft, vilken använts vid tillverkning av yxor i bly eller tenn, som pilgrimsmärke, vid S:t Olofs kyrka i Lödöse. Denna 1100-talskyrka revs 1528. Idag finns inga synliga ruiner ovan mark.¹⁵³ Viljan att lyfta fram de historiska platserna, och kulturen utmed leden, är här starkare än själva S:t Olavtraditionen vid Lödöseleden.¹⁵⁴

Lödöse museum beskriver Lödöse, som en, genom historien, viktig handels-, hamn-, och pilgrimsstad, och en knutpunkt för pilgrimer resande med båt till och från kontinentens stora vallfartsorter. Här korsades ett nät av pilgrimsleder. Lödöse blev det medeltida Sveriges enda hamn västerut.¹⁵⁵ Påven Nikolaus III kallade, på 1200-talet, Lödöse för *portus Scarensis*, Skarastiftets hamn. Peterspenningen, som svenska kyrkor samlade in, sändes via Lödöse till

¹⁴⁸ www.lodosemuseum.se Sökning mars-17.

¹⁴⁹ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

¹⁵⁰ www.lodose.eu; Mailintervju mars-17.

¹⁵¹ www.lodosemuseum.se; Mailintervju mars-17.

¹⁵² www.lodosemuseum.se; Mailintervju mars-17.

¹⁵³ www.lodosemuseum.se; Mailintervju mars-17.

¹⁵⁴ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

¹⁵⁵ www.lodosemuseum.se Sökning mars-17.

Rom. År 1473 förflyttades den internationella handeln härifrån, till Nya Lödöse, Göteborgs föregångare.¹⁵⁶

När skapades/återskapades Lödöseleden?

Lödöseleden, mellan Masthuggskyrkan i Göteborg och Lödöse, sträcker sig 52 km, och invigdes i juni 2014. Lederna Göteborg- Lödöse, Lödöse-Skara, Lödöse-Vänersborg och vissa delar genom Dalsland byggdes 2012-2014. Sträckorna är idag klara och S:t Olavsmärkta.¹⁵⁷ Förlängningen genom Värmland är några år äldre. Vid Lödöseleden hävdar man att det var denna Dalslandsväg, Edskogsleden, Olav tog inför sitt giftermål. Edsleskog är en historiskt viktig plats, där Västarvet har idéer om att gräva ut en kyrka som var lika stor som Skara domkyrka vid samma tid. I mars 2017 togs beslut om finansiering av fortsatt utvecklingsarbete i Göta älvdalen.¹⁵⁸

Hur har skapandet/återskapandet av Lödöseleden gått till? Motiv bakom?

Ledens organisatörer ville återskapa de gamla lederna, samt lyfta fram kunskapen om den medeltida historien.¹⁵⁹ Leden togs, enligt Västarvet, fram med hjälp av några eldsjälur,¹⁶⁰ och har skapats i samband med projekt som bedrivits av församlingar eller hembygdsföreningar.¹⁶¹

Hur ser behovet bakom Lödöseleden ut idag?

Pilgrimscentrum i Göteborg brukar leden,¹⁶² som idag främst används av församlingarna i närområdet.¹⁶³

¹⁵⁶ www.lodose.eu Sökning mars till maj-17.

¹⁵⁷ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim Sökning april-17.

¹⁵⁸ www.lodose.eu; Mailintervju mars-17.

¹⁵⁹ www.lodose.eu Sökning mars-17.

¹⁶⁰ www.vastarvet.se; Mailintervju mars-17.

¹⁶¹ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

¹⁶² www.lodosemuseum.se; Mailintervju mars-17.

¹⁶³ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

Hur lanseras, och drivs, Lödöseleden?

Ledens organisatörer anger att detta sker via nätverk genom Pilgrim i Sverige, som Pilgrimscentrum i Göteborg, vilka man via hemsidan länkar till, och där man delar sin information.¹⁶⁴

Samarbetsorganisationer? Engagerade församlingar? Andra tangerande verksamheter?

Pilgrimsarbetet har, enligt Västarvet, många aktörer; ideella föreningar, kyrkan, privatpersoner, hembygdsföreningar, kommuner och region.¹⁶⁵ Enligt Pilgrimscentrum i Göteborg ingår Lödöseleden, sedan något år, i Västra Götalandsregionens kulturarvsarbete.¹⁶⁶ På Lödöseledens hemsida finns länkar till Göta älv turism,¹⁶⁷ Bohus fästning, Naturskyddsföreningen i Ale, samt kommunerna Ale,¹⁶⁸ Lilla Edet,¹⁶⁹ Alingsås, Essunga,¹⁷⁰ Trollhättan¹⁷¹ och Vänersborg.¹⁷² Länkarna till fotnot 166, 167, 168, 169 samt 170 informerar själva om Lödöseleden.

Förankringen av lederna hos markägare och kommuner är, enligt Lödöse museum, på vissa håll dålig, vilket är ett pågående arbete. Museet säger sig även vilja få fram historisk information relevant för ledbesökarna.¹⁷³

Enligt Pilgrimscentrum i Göteborg samverkar församlingarna utmed leden i en arbetsgrupp. Det är främst Nylöse, Angereds, Starrkärrs och Skepplanda–Hålanda församlingar, tillsammans med Pilgrimscentrum i Göteborg, Lödöse museum och Betlehemskyrkan i Göteborg. De ordnar vandringar och tillhandahåller pilgrimspass för sträckan.¹⁷⁴

¹⁶⁴ www.lodose.eu Sökning april-17.

¹⁶⁵ www.vastarvet.se; Mailintervju mars-17.

¹⁶⁶ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

¹⁶⁷ <http://gotaaalvturism.blogspot.se/> Sökning april-17.

¹⁶⁸ http://ale.se/uppleva--gora/idrott-motion-och-friluftsliv/natur-friluftsliv/vandringsleder-och-strovomraden.html?vv_hit=true Sökning april-17.

¹⁶⁹ <https://www.lillaedet.se/upplevadora/evenemangochaktiviteter/evenemangskalendrar/evenemang/pilgrimsvandring.6642.html> Sökning april-17.

¹⁷⁰ <http://www.vastsverige.com/essunga-nossebro/b/99148/Medeltida-halvagar-i-Essunga> Sökning april-17.

¹⁷¹ http://www.vastsverige.com/contentassets/69cd7a1f273d4caeb553702fe04e6582/turistguide2016webb.pdf?vv_hit=true Sökning april-17.

¹⁷² <http://www.lodose.eu/lankar/> Sökning april-17.

¹⁷³ www.lodosemuseum.se; Mailintervju mars-17.

¹⁷⁴ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

På Nylöse församlings hemsida informeras om Lödöseleden. Man länkar även vidare till Lödöseledens hemsida och Pilgrimscentrum i Göteborg.¹⁷⁵

Starrkärr- Kilanda församling har en sida om pilgrimsvandringar, vilken tydligt märks av S:t Olavsmärket. Man inbjuder till olika vandringar, exempelvis längs S:t Olofsleden i Västerlanda, och etappvandringar längs sträckor på Lödöseleden. Man länkar, på hemsidan till Pilgrimscentrums hemsida, samt Lödöseledens sida.¹⁷⁶

Hjärtums församling i Lilla Edets pastorat har en tydlig pilgrimsprofil på sin hemsida. Där informeras även om Västerlandaleden, som anges som en del av deras arbete. Man ser även hur Ljungskiles leder binds ihop med Lödöseleden, för ”vidare färd” mot Olavs Trondheim. Man målar upp Hjærtum som en knutpunkt för flera av de europeiska pilgrimslederna - från Lödöse i söder, Ljungskile och Orust i väster samt Vänersborg i norr.¹⁷⁷

Nödinge och Skepplanda- Hålanda församlingar, och Betlehemskyrkan, nämner inte leden eller pilgrimsvandringar på sina hemsidor.

Pilgrimscentrum i Göteborg, som är placerat i Masthuggs församling, är ett forum för pilgrimsintresserade. Man anordnar, med hjälp av ideella krafter, vandringar, mässor, studiecirkel och föredrag. Vandringarna har olika profiler, exempelvis lunchvandring i centrala Göteborg. Många vandringar utgår från, eller har som målpunkt, kyrkor och församlingshem. Bakom vandringarna står Svenska kyrkan. I Masthuggskyrkan, och i Betlehemskyrkan, förekommer pilgrismässor.¹⁷⁸

I Masthuggskyrkan finns, enligt Pilgrimscentrum i Göteborg, en pilgrimsvärd, och möjlighet till stämpling av pilgrimspass. Man gör även ett programblad. Pilgrimscentrum lyfter fram både Birgittaleder, Olavsleder och andra leder. Man utbildar, fortbildar och handleder ideella som vill engagera sig som pilgrimsvärdar eller pilgrimsledare. Man länkar på sin hemsida till

¹⁷⁵ <https://www.svenskakyrkan.se/nylose/pilgrimsvandringar> Sökning april-17.

¹⁷⁶ <http://mittiale.se/?pg=198> Sökning april-17.

¹⁷⁷ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

¹⁷⁸ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim Sökning april-17.

pilgrimscentrum runt om i landet, Pilgrim i Sverige, Pilgrim Orust, Lödöseleden och Nutida pilgrimer.¹⁷⁹

På Lödöseledens hemsida finns länkar till Pilgrimscentrum i Göteborg och Skaraborg samt Svenska kyrkan i Skara och Göteborgs stift.¹⁸⁰

På Lödöseledens hemsida finns översikts- och detaljkartor över ledens delsträckor och stationer, länkar till information kring kyrkor, fornlämningar, naturreservat, historiska händelser och platser, måltids- och övernattningsmöjligheter längs vägen etcetera. Exempel på tangerande verksamheter, vilka anges via ledens hemsida, är glasbruksmuseum, fästning, repslagarmuseum, Kungsgård, hållristningar, avrättningsplats, medeltidsmuseum, sluss, museijärnväg, mekaniskt museum, gravhögar, domarringar, runstenar och uråldriga kyrkoruiner.¹⁸¹

4.4. Västerlandaleden¹⁸²

Hur ser historiebruket/minneskulturen kring Olav ut vid Västerlandaleden?

En kultkontinuitet finns, enligt Västaret, i ledmärkningens Olavssymbol. Leden, som certifierad av Pilgrim i Sverige, har rätt att använda S:t Olavsmärket,¹⁸³ men brukar dock istället Olavs sköldemärke. (Se bilaga två). Skölden, som syns på ledens hemsida, är röd, prydd med ett guldkors, likadan som skölden i Olavs hand på Öckerö nya kyrkas målning.¹⁸⁴ I Olav den heliges saga kan vi läsa om kung Olavs sköldar:

Kung Olav hade ett hundrade med män ombord på sitt skepp och de var alla klädda i ringbrynjor och välska hjälmar. De flesta av hans män hade vita sköldar och det heliga korset målat med guld och en del var målade med blått eller rött.¹⁸⁵

¹⁷⁹ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim Sökning april-17.

¹⁸⁰ <http://www.lodose.eu/lankar/> Sökning april-17.

¹⁸¹ www.lodose.eu Sökning mars-17.

¹⁸² Västerlandaledens hemsida: <http://www.fridsamst.se/pilgrim/>. Lilla Edets pastorats hemsida: <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrim>.

¹⁸³ www.vastarvet.se; Mailintervju mars-17.

¹⁸⁴ Gösta Gustafsson, *Historien genom Öckerö gamla och nya kyrka*. (Öckerö församlings skriftserie 2004), 56.

¹⁸⁵ Sturluson, *Nordiska kungasagor II*, 47.

Västerlandaleden i Lilla Edets pastorat kopplas, i olika ledssystem, ihop med Lödöseleden, söder om Lilla Edet på älvens östra sida. Leden går mellan Västerlanda kyrka och S:t Olofs källa i Källseröd, Västerlanda. Man kan, enligt Lilla Edets pastorat, även gå vidare västerut från Hjærtum på leden till Grinneröds gamla votivkyrka, och Ljungskile. Detta leder vidare till Orusts Olavsmärkta ledssystem. Leden leder i förlängningen söderut, från Göteborg, och på detta sätt knyter, enligt pastoratet, lederna samman Trondheim med Santiago de Compostela, bland annat via lederna genom Lilla Edet.¹⁸⁶

Lilla Edets pastorats pilgrimsfolder informerar om olika vandringar, exempelvis längs den så kallade S:t Olofsleden, mellan Fuxerna till Hjærtum, och längs Västerlandaleden.¹⁸⁷

Pekar några platser längs Västerlandaleden på Olav?

S:t Olofskällan vid Källseröd, är, enligt fornlämningsregistret, en av fem Olavskällor i Bohuslän, och en av cirka 30 registrerade bohuslänska källor.¹⁸⁸

På ledens hemsida finns en informationsruta kring Olav och hans liv, samt vägbeskrivning till källan.¹⁸⁹ Enligt en kontaktperson i Lilla Edets pastorat varierar betoningen av det historiska beroende på vandringsledaren, vilket, i sin tur, färgar den pilgrimsvandrande gruppen.¹⁹⁰

I bilaga tre presenteras en fotodokumentation från ett studiebesök den 5 maj 2017 vid denna Olofskälla, med fokus på källans informationsskyltars historiebruk kring Olav. Där sågs ingen information kring Olav och hans liv, men väl mer allmänna vandringstips. Vidare pryddes informationstavlan av en ”Olavsikon”, som kan tolkas som ett försök till framhävande av Olavs helighet, och fromma exempel, och ge källan, och kanske hela leden, en helig legitimitet. Lindströms sju nyckelord för pilgrimer finns med, samman med en karta över leden. Sist, men inte minst, finns en skylt med information om hur källan brukats efter reformationen, och hur den fortsatt har setts hälsosam, något som lever kvar in i vår tid. Man informerar om S:t Olavs dag 29 juli, då gudstjänst firas vid källan.

¹⁸⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrim> Sökning april-17.

¹⁸⁷ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrim> Sökning april-17.

¹⁸⁸ Carlsson, Olavskult och vallfärder i Bohuslän, *Bohuslän Årsbok* 2012, 82.

¹⁸⁹ <http://www.fridsamnt.se/pilgrim/> Sökning april-17.

¹⁹⁰ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet>; Mailintervju april-17.

När skapades/återskapades Västerlandaleden?

Pilgrimsleden var färdig 2008. Traditioner kring den gamla dopkällan S:t Olofskällan, som legat slumrande i åtskilliga år, växte, år 1987, fram på nytt.¹⁹¹ 2013 drogs leden delvis om. Sedan medeltiden har källan i Källseröd besökts av människor som har bett och druckit av dess vatten. De senaste 20 åren har mässa firats där på Olavsdagen.¹⁹²

Hur har skapandet/återskapandet av Västerlandaleden gått till? Motiv bakom?

I ett brev till en västerlandapäst år 1987 framgick att det, i Thorskog, skulle finnas en medeltida glömd dopkälla. En vaktmästare kunde dock peka ut platsen sedan han, som barn, varit där. Härefter började man fira olsmässa, eller "olsok" på S:t Olavsdagen.¹⁹³ Nästa församlingspräst, som ville bygga vidare på olsmässotraditionen, kom med pilgrimsledsidén. Lokala förmågor har sedan bidragit till att sätta upp omkring 100 stolpar med skyltar och pilar utmed sträckningen.¹⁹⁴ En sammanslagning har gjorts med Lödöses och Askerröds sträcka och Västerlandaleden.¹⁹⁵

Hur ser behovet bakom Västerlandaleden ut idag? Deltagarstatistik vid Västerlandaleden?

Leden används, enligt Pilgrimscentrum i Göteborg, av församlingen kring leden.¹⁹⁶ Leden länkas, enligt ledens hemsida, även samman med geocaching, som berörs längre fram.

Församlingen brukar leden i konfirmandarbetet. En av pastoratets medarbetare berättar att man, efter mässa i Västerlanda kyrka, vandrar till S:t Olofskällan, gör en vattenbaserad välsignelse, dricker och tvättar ögon och händer.¹⁹⁷ Firandet av S:t Olavsdagen idag skulle man knappast kalla olsok- firande. Det är idag, som under de senaste decennierna, ingenting utöver en firad mässa vid källan, samt vandring.¹⁹⁸

¹⁹¹ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-i-vasterlanda> Sökning april-17.

¹⁹² <http://www.fridsamt.se/pilgrim/> Sökning april-17.

¹⁹³ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-i-vasterlanda> Sökning april-17.

¹⁹⁴ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-i-vasterlanda> Sökning april-17.

¹⁹⁵ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet>; Mailintervju mars-17.

¹⁹⁶ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

¹⁹⁷ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet>; Mailintervju mars-17.

¹⁹⁸ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet>; Mailintervju april-17.

Traditionellt genomförs, enligt ledens hemsida, pilgrimsvandringar, med tystnad och samtal¹⁹⁹ samt andakt på vägen, där mestadels folk från olika församlingsgrupper deltar. Alla är inte regelbundna gudstjänstfirare, men vill kombinera fysisk aktivitet och gemenskap med ett andligt innehåll.²⁰⁰ Leden på 11 km tar cirka tre timmar att gå. Skyltarna syns bäst i riktning från källan till kyrkan. Pilgrimsdiplom utdelas till vandrare efter gudstjänst i Västerlanda kyrka. Skyltar med ord på vägen finns utplacerade på ett par ställen.²⁰¹ Oftast har vandringarna något av Lindströms sju pilgrimsord som tema.²⁰²

Enligt församlingen varierar deltagarantalet mellan fem och 20 personer per församlingsarrangerad vandring.²⁰³ På ledens hemsida finns en sporadiskt använd gästbok, innehållande något/några inlägg per år.²⁰⁴

Hur lanseras, och drivs, Västerlandaleden?

Privatpersoner hjälper, enligt pastoratet, till att underhålla leden.²⁰⁵ På Lilla Edets pastorats hemsida informeras om Västerlandaleden,²⁰⁶ som även har en egen hemsida.²⁰⁷ Man finns med i ett nätverk, och sprider sin information genom såväl Pilgrim i Sverige som Pilgrimscentrum i Göteborg, vilka man länkar till på sin hemsida.²⁰⁸

Samarbetsorganisationer? Engagerade församlingar? Andra tangerande verksamheter?

Man länkar, på församlingens pilgrimssida, till Älvbacken, ett Bed and breakfast längs leden. De hänvisar, å sin sida, inte till pilgrimsleden på sin hemsida.²⁰⁹ Detsamma gäller länkningen till boendet på Thorskogs slott.²¹⁰

¹⁹⁹ <http://www.fridsamnt.se/pilgrim/> Sökning april-17.

²⁰⁰ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet>; Mailintervju april-17.

²⁰¹ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-i-vasterlanda> Sökning april-17.

²⁰² <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/tidigare-vandringar> Sökning april-17.

²⁰³ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet>; Mailintervju april-17.

²⁰⁴ <http://www.fridsamnt.se/pilgrim/> Sökning april-17.

²⁰⁵ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet>; Mailintervju mars-17.

²⁰⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-i-vasterlanda> Sökning april-17.

²⁰⁷ <http://www.fridsamnt.se/pilgrim/> Sökning april-17.

²⁰⁸ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrim> Sökning april-17.

²⁰⁹ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrim> Sökning april-17.

²¹⁰ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-i-vasterlanda> Sökning april-17.

Man länkar på sin hemsida till Pilgrim i Sverige, och får därigenom ut information om sina vandringar.²¹¹ Ytterligare en länk går till Lödöseledens hemsida.²¹²

Svenska kyrkan i Lilla Edets pastorat använder leden.²¹³ Man ger varje sommarsäsong ut en pilgrimsfolder.²¹⁴

På ledens hemsida länkas även till Nutida Pilgrimer, samt till Orustledens hemsida.²¹⁵

Man länkar vidare till Geocaching Sveriges hemsida. Geocaching presenteras som ett nytt sätt att upptäcka Västerlandas pilgrimsled på. Geocaching är en GPS- stödd utomhusbedriven skattjakt. Skatter, kallade ”cacher”, söks, med koordinater utlagda på internet och innehåller något att reflektera över, vilket kan fördjupa den inre pilgrimsvandringen.²¹⁶

4.5. Nutida Pilgrimers leder i Ljungskile²¹⁷

Hur ser historiebruket/minneskulturen kring Olav ut vid Nutida pilgrimers ledssystem?

Ledsystemet är certifierat av Pilgrim i Sverige och har därför rätt att använda S:t Olavsmärket.²¹⁸ Det finns, enligt ledsystemets hemsida, en angelägenhet om att knyta ledssystemet till den stora Olavsleden, från Santiago till Trondheim, som går via Lödöse.²¹⁹ S:t Olavsmärket får endast brukas vid leder knutna till denna, vilket ledssystemet, när det skapades, inte gjorde. Även om det nu, genom sträckan Grinneröd – Hjärtum, knyter an, har

²¹¹ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrim> Sökning april-17.

²¹² <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

²¹³ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet>; Mailintervju mars-17.

²¹⁴ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet>; Mailintervju april-17.

²¹⁵ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

²¹⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrim-geocach> Sökning april-17.

²¹⁷ Information kring leden/lederna finns på Ljungskile församlings hemsida: <http://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring>, och på Nutida Pilgrimers hemsida: <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/>. Nutida Pilgrimer har även en egen facebook-sida: <http://www.facebook.com/Nutida-Pilgrimer-150135408393873/?fref=ts>.

Huvudkontoret finns i Uddevalla.

²¹⁸ www.vastarvet.se; Mailintervju mars-17.

²¹⁹ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

man, enligt ledens organisatörer, valt att ha kvar sin egen symbol,²²⁰ den kristna fiskens form, med en blåmussla i centrum.²²¹ (Se bilaga två).

Pekar några platser längs Nutida pilgrimers ledssystem på Olav?

Ingen speciell plats minner om just Olav. Men vid tillfällena talar man om Olav, och om medeltida sjöfarande pilgrimer, som på fem till sex skutdagar seglade från Orust till Nidaros.²²² Man tangerar/knyter an till den gamla votivkyrkan i Grinneröd, som tidigare hette S:t Oluf.²²³

När skapades/återskapades Nutida pilgrimers ledssystem?

Projektet startade 2011, med invigning sommaren 2013 vid Åh stiftsgård.²²⁴ Med den lilla ledsträckan mellan Hjærtum och Grinneröd, på 1,7 mil, knyts, enligt Lilla Edets pastorat, Nutida Pilgrimers ledssystem, och även Orusts pilgrimsled, samman med hela det stora ledssystemet - Olavsvägarna. Detta projekt pågick under 2013 och 2014.²²⁵ 2014 invigdes leden mellan Ljungskile och Grinneröd, som gjorde kopplingen till Olavsvägen tydlig.²²⁶ Våren 2016 märktes den sista leden Resteröd - Forshälla.²²⁷

Hur har skapandet/återskapandet av Nutida pilgrimers ledssystem gått till? Motiv bakom?

Projektet inleddes med en förstudie, och utvärderades efteråt i en slutrapport. Dessa, och fler dokument, finns att ta del av på Nutida Pilgrimers hemsida.²²⁸ Svenska kyrkan i Ljungskile samordnade Nutida Pilgrimers projekt, som engagerade församlingar, hembygdsföreningar, boendeanläggningar, turistföretag, skolor, företagarföreningar, Göteborgs stift, näringslivet, Västarvet, Uddevalla kommun med flera.²²⁹

²²⁰ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/>; Mailintervju april-17.

²²¹ <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring>, Sökning april-17.

²²² <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²²³ Carlsson, "Olavskult och vallfärder i Bohuslän" i *Bohuslän Årsbok* 2012, 72.

²²⁴ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²²⁵ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-hjartum---ljungskile> Sökning april-17.

²²⁶ <http://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

²²⁷ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/>; Mailintervju april-17.

²²⁸ http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/?id=38&module_instance=1&action=pod_show&navid=38 Sökning april-17.

²²⁹ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

I Ljungskile församling har ideellt engagerade, samman med församlingens förtroendevalda och anställda, de senaste åren, burit på en vision kring pilgrimsvandrande, med bakgrunden i iakttagelsen av det samtida ökande intresset för pilgrimsvandringar. Idén har förverkligats, genom att man, i ett sammanhängande ledssystem, knutit samman församlingens samtliga kyrkor. Särskilt har ledorganisatörerna lyft fram Resteröds kyrka, Bohusläns äldsta och ständigt, sedan 1000-talets slut, brukad. Provvandringar har visat bästa ledsträckningarna. Organiserade vandringar, pilgrimsledarutbildning, studiecirkel samt pilgrimsaktiviteter, såväl regionalt som på riksnivå, har ingått. I arbetet har bland andra Ljungskile församling och Göteborgs stift bistått. En projektledare anställdes, och Svenska kyrkan blev projektägare. Uddevalla kommun har varit behjälplig med leddragningen.²³⁰ Gruppen fick EU- pengar som anslag.²³¹

Gruppen ville även knyta samman pilgrimsmål i hela Uddevalla kontrakt, för underlättad kontakt inom kontraktet. Pilgrimstanken blev så, enligt Lilla Edets pastorat, ett verktyg för att skapa närhet och samarbete mellan människor,²³² då gränserna mellan församlingar, kommuner och län ofta ses som onödigt stora. På en av ledens deletapper finns, enligt ledsystemets hemsida, möjlighet att ansluta till Orustleden.²³³

Nutida Pilgrimer har, i arbetet, använt sig av befintliga leder, som Bohusleden och Kuststigen, men har även dragit 13 mil nya leder.²³⁴ Kuststigen och Bohusleden, som ansluter till varandra, är ett norskt- svenskt samarbetsprojekt, och ingår i ett gemensamt ledssystem i länderna runt Nordsjön. Sju mil led finns inom Ljungskile församling.²³⁵ Lederna har sin bas i kommunens kyrkor, och består av att antal delsträckor mellan dessa, där man nytjat områdets redan befintliga kyrkstigar och vandringsleder (till sjöss och till fots). Dessa har knutits samman med olika retreatplatser, boendeanläggningar, samt med besöksnäringen. Behovet av att ha rundslingor på hemmaplan har beaktats, så att lederna kan bli en självklar del i

²³⁰ <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

²³¹ <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-hjartum---ljungskile> Sökning april-17.

²³² <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet/pilgrimsleden-hjartum---ljungskile> Sökning april-17.

²³³ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²³⁴ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²³⁵ <http://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

landsbygdsutvecklingen. I Bohuslän ser man att även havet skulle kunna infogas – för kajakpaddling eller båtvandring, för sammankoppling av andra leder, mot Trondheim.²³⁶

En hemsida skapades, enligt ledsystemets organisatörer, för information till allmänheten, och ideella arbetsgrupper byggdes. Informationstavlor, skylttexter, marknadsföringsmaterial, broschyrer, kartor och gästböcker togs fram. Ett par pilgrimskyrkor utvecklades. Åh stiftsgård blev, enligt ledsystemets hemsida, pilgrimgård, med funktion även som bokningscentral för pilgrimspaket, framtagna samman med boendeanläggningarna. Marknadskanaler etablerades, då man har noterat att framgångarna varit större på de ställen där pilgrimsleder integrerats med det omgivande samhället. Tillgänglighetsaspekten ses viktig, att möjliggöra deltagande även för människor med funktionsnedsättning, speciellt med EU:s visionära mål om ett inkluderande samhälle i åtanke.²³⁷

Hur ser behovet bakom Nutida pilgrimers ledssystem ut idag?

Man ser, från ledorganisatörernas sida, att pilgrimsvandringen är en satsning både för Svenska kyrkan, som nyttjar ledsystemet frekvent, och för Ljungskilebygdens intresserade invånare.²³⁸ Även tillresta pilgrimer förekommer.²³⁹

Möjlighet finns att koppla samman kyrkans intresse för heliga platser och pilgrimsleder, med landsbygdens intresse av besöksnäring och överlevnadsmöjlighet. Nutida Pilgrimer vill så bidra med ett nytänkande. Sedan skiljandet från staten, och med tanke på samhällets ökade sekularisering, behöver, enligt ledsystemets hemsida, Svenska kyrkan ingå i nya nätverk och konstellationer, inte minst med näringslivet. Men kyrkan har här även möjlighet att dela med sig av sitt innersta – tro, andakt, bön, lovsång och kontinuitet. Genom detta kan man, enligt ledsystemets organisatörer, visa på kyrkans betydelse för människorna och i samhället.²⁴⁰

²³⁶ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²³⁷ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²³⁸ http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/?id=38&module_instance=1&action=pod_show&navid=38 Sökning april-17.

²³⁹ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²⁴⁰ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

Hur lanseras, och drivs, Nutida pilgrimers ledsystem?

En viktig portal är hemsidan, där projektet beskrivs i ord, bild och film, med fortlöpande information kring lederna, verksamheter och arrangemang. En målsättning är digitala ledkartor.²⁴¹ Även via pressartiklar, offentliga möten, nätverksmöten och annonsering har man informerat om ledsystemet.²⁴²

Ledmärkningen sköts, enligt ledsystemets hemsida, av ideella krafter. Arbetet med iordningställande, informations spridning, genomförande och upprätthållande av pilgrimsleder har, hittills, till största delen varit en inomkyrklig verksamhet, med ledarbetet som en naturlig del i församlingsarbetet.²⁴³

Samarbetsorganisationer? Engagerade församlingar? Andra tangerande verksamheter?

EU har, enligt Svenska kyrkan i Ljungskile, finansierat projektet. Uddevalla kommun samman med en ideell förening för landsbygdsutveckling i Västra Götaland, har bidragit till leddragningen och ledmärkningen. Då ledsystemet, enligt Svenska kyrkan i Ljungskile, nås via allmänna kommunikationer, är buss- och tågbolag samverkanspartners.²⁴⁴

Man finns, enligt ledsystemets hemsida, med i större nätverk som anordnar nordiska pilgrimsträffar. Hemsidan talar även om pilgrimsrörelsens engagemang vid Bokmässan i Göteborg. Pilgrimsledarutbildningar vid Ljungskile folkhögskola har anordnats i samarbete med Sensus studieförbund.²⁴⁵ Samverkan finns även med Västsvenska Turistrådet.²⁴⁶ På hemsidan, under fliken ”Bo, äta, göra”, länkas till Västsverige.com.²⁴⁷

²⁴¹ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²⁴² http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/?id=38&module_instance=1&action=pod_show&navid=38 Sökning april-17.

²⁴³ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²⁴⁴ <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

²⁴⁵ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²⁴⁶ http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/?id=38&module_instance=1&action=pod_show&navid=38 Sökning april-17.

²⁴⁷ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

Man länkar, på sin hemsida till Vadstena Pilgrimscentrum, Pilgrim Skaraborg, Blogg Pilgrim Uddevalla, Nidaros Pilegrimsgård och Laestadiusleden (Birgittaled). Av dessa är Blogg Pilgrim Uddevalla och Laestadiusleden de enda som länkar tillbaka till Nutida Pilgrimer.²⁴⁸

I uppstartsarbetet med lederna, och även därefter, har, enligt Svenska kyrkan i Ljungskile, Ljungskile församling och Göteborgs stift varit viktiga samarbetspartners. Ljungskile församlings hemsida informerar om pilgrimsvandringar i Uddevalla kommun. Pilgrimsfoldern: ”Pilgrimsvandra i Ljungskile församling” informerar här kring ledernas sträckning, kartor och stationer. Man länkar till Nutida pilgrimers hemsida.²⁴⁹

Resteröds kyrka ses, enligt Svenska kyrkan i Ljungskile, som ett kulturarv, och står med i biskop Eysteins Jordebok, *Röde bok*, med kyrkoinventeringar från slutet av 1300-talet. Kyrkans fyrkantiga täljstensdopfont, vilken är en kopia, dateras till 1090. Originalen återfinns vid Göteborgs stadsmuseum.²⁵⁰

Varje sommar anordnas Resterödsveckan, med medeltidstema. Pilgrimsvandring knyts då samman med mat, musik, gudstjänst, hantverk, ikonmåleri, kyrkvisning, föredrag, teater med mera.²⁵¹ Det anordnas, enligt ledsystemets hemsida, även vandringar knutna till konstutställning och konsert.²⁵²

²⁴⁸ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²⁴⁹ <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

²⁵⁰ <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile/pilgrimsvandring> Sökning april-17.

²⁵¹ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> Sökning april-17.

²⁵² http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/?id=55&module_instance=1&action=pod_show&navid=55 Sökning april-17.

4.6. Orustleden²⁵³

Hur ser historiebruket/minneskulturen kring Olav ut vid Orustleden?

S:t Olavsmärket är, enligt Svenska kyrkan på Orust, vägvisare på Orusts pilgrimsled, vilken är en del av de så kallade Olavsvägarna som, 2010, fick status som Europeiska kulturvägar.²⁵⁴

Pekar några platser längs Orustleden på Olav?

Ledens organisatörer, och Svenska kyrkan på Orust, anger inga sådana platser i sin skriftliga information. Orust är dock en ort som nämns i Snorres Olavssaga.²⁵⁵

När skapades/återskapades Orustleden?

Enligt www.vastsverige.com invigdes ledsystemet den 21 september 2014.²⁵⁶

Hur har skapandet/återskapandet av Orustleden gått till? Motiv bakom?

På Orust kom, enligt Svenska kyrkan på Orust, för några år sedan, idén upp om att pilgrimsvandra mellan kyrkorna på ön.²⁵⁷ Kommunen, kyrkan, föreningarna och näringslivet anlade tillsammans den pilgrimsled som går som en åtta över ön, och förbinder öns samtliga kyrkor.²⁵⁸ Leden är indelad i nio sträckor, med 18 stationer. Kartblad för sträckorna finns för nerladdning på hemsidan.²⁵⁹

Hur ser behovet bakom Orustleden ut idag?

Just nu används, enligt Pilgrimscentrum i Göteborg, leden främst av Orust församling.²⁶⁰

²⁵³ Leden har en egen sida på Svenska kyrkan på Orusts hemsida:

<https://www.svenskakyrkan.se/orust/pilgrimsvandra>.

Där länkas även till två Youtube - filmer om pilgrimsvandring på Orust:

<https://www.youtube.com/channel/UCGTqRxXXzC81fJA2XgkaQtw> samt

https://www.youtube.com/channel/UC1W_PK25TZlBvcwMGnkMtZQ.

²⁵⁴ <https://www.svenskakyrkan.se/orust/pilgrimsvandra> Sökning april-17.

²⁵⁵ Sturluson, *Nordiska kungasagor II*, 66.

²⁵⁶ <http://www.vastsverige.com/sodrabohuslan/b/175309/Pilgrimsled-pa-Orust> Sökning april-17.

²⁵⁷ <https://www.svenskakyrkan.se/orust/pilgrimsvandra> Sökning april-17.

²⁵⁸ <https://www.svenskakyrkan.se/orust/en-atta-pa-on> Sökning april-17.

²⁵⁹ <https://www.svenskakyrkan.se/orust/ledernas-strackning> Sökning april-17.

²⁶⁰ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

Hur lanseras, och drivs, Orustleden?

På ledens sida ges information kring vandringar, kontaktuppgifter, kartor, utrustningstips med mera. De digitala kartorna har tagits fram samman med Orusts kommun. Lederna är märkta med stolpar med pilgrimsymbolen S:t Olavsmärket.²⁶¹ (Se bilaga två). Församlingen arrangerar, enligt Svenska kyrkan på Orust, vandringar av varierande längd, svårighetsgrad, tema och profil. Pilgrimspass finns att ladda med på hemsidan, eller hämtas i kyrkan eller i Turistbyrån.²⁶² Vid varje kyrka kan man stämpla pilgrimspasset, för att markera vilka kyrkor man har besökt.²⁶³

Samarbetsorganisationer? Engagerade församlingar? Andra tangerande verksamheter?

Orustleden förvaltas, enligt Pilgrimscentrum i Göteborg, av församlingen samman med kommunen. Lansering har skett samman med Turistbyrån.²⁶⁴

Orust kommuns hemsida informerar om leden, under Kulturhistoria, kulturarv. Här finner man också en länk till Svenska kyrkan på Orust.²⁶⁵ Leden bedrivs idag som ett EU-projekt där Orust kommun är huvudman. I projektet finns bland annat Svenska kyrkan och Hembygdsföreningar på Orust med. På ledens hemsida, under rubriken Övernattning länkar man vidare till Orust Turistbyrå.²⁶⁶ Turistbyrån länkar å sin sida till Svenska kyrkans sida om Olavsleden på Orust.²⁶⁷

På hemsidan länkar man till Pilgrim i Halland, Pilgrim i Sverige, Pilgrimscentrum i Göteborg, Pilgrim Skaraborg, Nutida Pilgrimer, Pilgrimscentrum i Vadstena och Lödöse museum.²⁶⁸

Orust församling har, enligt sin hemsida, en ledansvarig pilgrimspräst, som tillsammans med ideella planerar pilgrimsarbetet.²⁶⁹

²⁶¹ <https://www.svenskakyrkan.se/orust/pilgrimsvandra> Sökning april-17.

²⁶² <https://www.svenskakyrkan.se/orust/aktuella-vandringar> Sökning april-17.

²⁶³ <http://www.vastsverige.com/sodrabohuslan/b/175309/Pilgrimsled-pa-Orust> Sökning april-17.

²⁶⁴ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

²⁶⁵ <http://www.orust.se/> Sökning mars-maj-17.

²⁶⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/orust/pilgrimsvandra> Sökning april-17.

²⁶⁷ <http://www.vastsverige.com/sodrabohuslan/b/70607/Orust-Turistinformation> Sökning april-17.

²⁶⁸ <https://www.svenskakyrkan.se/orust/lanktips-till-pilgrimer> Sökning april-17.

²⁶⁹ <https://www.svenskakyrkan.se/orust/pilgrimsvandra> Sökning april-17.

Svenska kyrkan på Orust beskriver pilgrimsleden som en mötesplats mellan historia, natur, kultur och människan själv.²⁷⁰

4.7. Grebbestadsleden

Pilgrimscentrum i Göteborg berättar om en liten Olavsled som finns i norra Bohusläns Grebbestad.²⁷¹

Hur ser historiebruket/minneskulturen kring Olav ut vid Grebbestadsleden?

Leden är, enligt ledens organisatör, märkt med S:t Olavsmärket,²⁷² (Se bilaga två).

Pekar några platser längs Grebbestadsleden på Olav?

Nej. Varken ledens organisatör, eller Pilgrimscentrum i Göteborg, ger några exempel på detta.

När skapades/återskapades Grebbestadsleden?

Den invigdes, enligt ledens organisatör, i maj 2010.²⁷³

Hur har skapandet/återskapandet av Grebbestadsleden gått till? Motiv bakom?

Ledens organisatör, en församlingspräst, berättar om att leden godkändes av Pilgrim i Sverige efter att prästen, mest via egen spekulation, drivit tesen att en led mot Nidaros gått förbi Grebbestad. Kommunen och prästen samarbetade vid ledskapandet. Tanken var då, enligt prästen, att leden skulle fortsätta upp mot Skee kyrka (från 1100-talet) söder om Strömstad, och sedan vidare till Norge. Ingen har dock ännu tagit tag i den frågan.²⁷⁴

Hur ser behovet bakom Grebbestadsleden ut idag? Deltagarstatistik vid Grebbestadsleden:

Just nu används leden, enligt Pilgrimscentrum i Göteborg, främst av församlingen kring leden.²⁷⁵

²⁷⁰ <https://www.svenskakyrkan.se/orust/pilgrimsvandra> Sökning april-17.

²⁷¹ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

²⁷² <https://www.svenskakyrkan.se/tanum>; Mailintervju mars-17.

²⁷³ <https://www.svenskakyrkan.se/tanum>; Mailintervju mars-17.

²⁷⁴ <https://www.svenskakyrkan.se/tanum>; Mailintervju mars-17.

²⁷⁵ www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim; Mailintervju mars-17.

Varje år deltar, enligt ledens organisatör, ca 10 personer per vandring, då densamma, varje sommar, anordnar två vandringar.²⁷⁶

Hur lanseras, och drivs, Grebbestadsleden?

Upphovsprästens folder informerar om leden, som går mellan runstenen utanför Tanums kyrka, via Valbrets grav och Greby gravfält, till Grebbestads kyrka. I ena riktningen kan man fortsätta upp mot Skee och Trondheim. I den andra går man ut mot havet. Man annonserar i pressen om pilgrimsvandringarna.²⁷⁷

Engagerade församlingar?

Tanums pastorats hemsida informerar inte om leden. Församlingsengagemanget finns, enligt ledens initiativtagare, i form av densammes egna arrangerade vandringar sommartid.²⁷⁸

²⁷⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/tanum>; Mailintervju mars-17.

²⁷⁷ <https://www.svenskakyrkan.se/tanum>; Mailintervju mars-17.

²⁷⁸ <https://www.svenskakyrkan.se/tanum>; Mailintervju mars-17.

5. Diskussion

Jag finner i min empiri, om orsaker bakom ledskapandet, exempelvis i Lödöse, att man ville återskapa de gamla lederna och lyfta fram medeltida historiekunskap, dess platser och kultur. I Västerlanda ville man återfinna den gamla dopkällan, för att, i en ny tid, bruka den på ett nytt sätt. I Ljungskile ville man ta vara på samtidens ökade pilgrimsintresse, och lyfta fram lokalhistorien. Man ville även, för en landsbygdsutveckling, underlätta gemenskap och samarbete mellan människor. På Orust vill man förbinda öns kyrkor, och i Grebbestad återskapa en föreställd gammal led.

Som Aronsson skriver brukas historia idag i allt fler mångfacetterade miljöer, med allt fler syften och av allt fler.²⁷⁹ Detta blir tydligt i de nutida ledernas växande arbete, involverande fler och fler, och där man, i hög grad, ägnar sig åt ett historiebruk. Detta visar sig i omsorgen om att anknyta till, eller återupptäcka, gamla leder och historiska platser, i stället för att, varsomhelst, anordna en vandringsslinga. Bruket av historia är alltså tydligt. Många gånger lyfts lokalhistoria fram, snarare än historiekulturen kring just Olav. Samtidigt finns historiekulturen kring Olav ändå alltid i närheten, exempelvis genom en anknytning till Svenska kyrkan, tydlig vid studiens samtliga leder. Det kristna arvet är, i vår historiekultur, nära sammanbundet med den som, enligt traditionen, bringade kristendomen till Bohuslän – Olav.

Det historiska bringar en upplevelse av legitimitet, menar Neuhaus.²⁸⁰ Detta verkar, vid de undersökta lederna, gälla såväl att genom anknytning till de historiska Olavsvägarna få kallas för Olavsled, som angelägenheten om vårdandet av den lokala historien. Detta hakar i Rüsens resonemang kring meningsskapande historier.²⁸¹ Empirin vid mina studerade leder pekar på ett vårdande av de historiska rötterna, men detta även på ett existentiellt vis. Även om ledverksamheten idag, både vad gäller skapande och nytjande, främst är en inomkyrklig angelägenhet, så visar ändå empirin att kontaktytor skapas mellan det kyrkan står för, i det kristna arvet efter Olav, och den nutida, sekulariserade människans behov. I Ljungskile

²⁷⁹ Aronsson, *Historiebruk*, 13.

²⁸⁰ Neuhaus, Vad är det vi gör när vi berättar historia? *Minne och möjlighet*, 44.

²⁸¹ Neuhaus, Vad är det vi gör när vi berättar historia? *Minne och möjlighet*, 44-45.

baserades pilgrimsidén delvis på iakttagelsen av nutida människors existentiella behov, och kyrkans möjlighet att, via pilgrimsvandringsformen, dela med sig av svar på dessa behov. I Västerlanda ser man likaså hur vandringarna längs den gamla leden skapar värdefulla nya mötesplatser och kontaktytor.

I Ljungskile baserade man sina initiativ på det ökade intresset för pilgrimsvandring. Intresset kan ha att göra med det ökande historieintresse som Claesson berör.²⁸² Den postmoderna människan verkar aktivt söka sig tillbaka till sina rottrådar, och detta görs konkret ute på lederna, med dess historiska och kulturella stationer, och anknytning till Olav, som en historisk person, och en, för Skandinavien, gemensam historiekultur. Vandringarna förenar. I Ljungskile talar man om tillresta pilgrimer, och om en verksamhetens målsättning att skapa större gemenskap och samarbete mellan människor. Claesson lyfter även fram dagens verklighet av en fraktionaliserad värld av förändring. Likaså talar Rüsen om människors behov av att, i livets kontinuerliga omvandlingar, berätta meningsskapande berättelser, att berätta historia, och så hantera förändringserfarenheter över tid.²⁸³ Vid Nutida pilgrimers ledssystem talar man om just människans behov av kontinuitet och trygghet, och om kyrkans roll i samhället av att dela med sig av bland annat detta. I detta erbjuder pilgrimsvandringarna en mötesplats för delande.

I detta tangeras det teologiska området, via Augustinus' tankar kring verklighetens tidsdimensioner.²⁸⁴ Enligt Augustinus kan verkligheten inte, med vattentäta skott, indelas i det förflutna (historien), nutiden och framtiden. Historiebruket ges därvid en existentiell betydelse, som orienteringsredskap i tillvaron. Det närvarande rymmer det förflutna, säger Augustinus, men samtidigt det tillkommande. I detta tretal skapas också hoppet inför framtiden. En aning om denna tidernas enhet kan ligga bakom det uppsving som de studerade lederna är ett uttryck för.

²⁸² Claesson, *Gemenskaper, minnen och möjligheter 1700-2010 – En kyrkohistorisk skiss. Minne och möjlighet*, 182-194.

²⁸³ Neuhaus, *Vad är det vi gör när vi berättar historia? Minne och möjlighet*, 44-45.

²⁸⁴ Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider*, 24.

Noterbart är att samtliga leder i min empiri tydligt visar en noggrannhet i anknytningen just till Olav, i sina stävanden att knyta an till Olavsvägarna och/eller bruket av en Olavssymbol. På Västerlandaledens hemsida finns den enda information som bjuds i min empiri kring Olavs liv, kombinerat med den tydliga Olofskällan, med dess ikonbild av helgonet. Samtidigt ser vi att framlyftandet av den egna, lokala historien, på många håll, exempelvis i Grebbestad och vid Lödöseleden, är tydligare än historieberättandet kring just Olav. Men även de existentiella anknytningspunkterna finns där, som i Västerlanda, med användningen av Lindströms pilgrimsord,²⁸⁵ som i sig bär paralleller till kriterierna i WHO:s enkät kring existentiell hälsa.²⁸⁶ Det existentiella och det profana i en symbios. Pilgrimsvandringarna verkar förena många olika meningsbärande element.

Bakgrundkapitlet i denna studie har givit insikt om hur komplext och mångfacetterat pilgrimssystemet var förr, och att turism och pilgrimsvandrande var tätt sammankopplade på medeltiden, liksom de är idag. Aronsson lyfter fram det som i min empiri, exempelvis vid Ljungskiles ledssystem, blir tydligt; att sambanden mellan historiebruk inom olika verksamhetsområden bidrar till styrkan i dess framträdande.²⁸⁷ I Ljungskile har man, i ledverksamheten, kopplat ihop kyrkans intresse för heliga platser och pilgrimsvandring, med landsbygdens intresse för besöksnäring och överlevnadsmöjlighet. Organisatörerna har stora kontaktytor med exempelvis profana vandringsleder, turism och näringsliv, och kombinerar fysiologi, naturvetenskap, historia, teologi, kultur och existentiella värden. Olav kan därför ses ha såväl en kommersiell som en existentiell funktion. Nutida pilgrimer ser att Svenska kyrkan, sedan skiljandet från staten, har en ny, viktig roll att spela i samhället, genom att finnas där olika fält möts, och dela med sig av sitt inre liv. Ledarbetets viktiga mötesplatser är här, liksom exempelvis i Västerlanda, uppmärksammade. Historien blir så en sanningsbärare till ett sanningstörstande folk. Historiebruket kring Olav länkas ihop med historiebruket kring oss själva i en friskvård för ett framtidshopp.

Jag har förvånats över, att ledernas historiebruk kring Olav, inte var så tydligt som jag trodde att det skulle vara. Förvånande är även att de konkreta, faktiska, spåren efter Olav är så få, i

²⁸⁵ Lindström, *Pilgrimsliv*, 41-42.

²⁸⁶ Melder, *Vilsenhetens epidemiologi*, 72-84.

²⁸⁷ Aronsson, *Historiebruk*, 7.

en region som Bohuslän, som ändå har haft en relativt stark Olavstradition. Då menar jag i form av objekt som statyer och målningar av Olav, Olavskällor etcetera. På Öckerö finns en Olavsstaty,²⁸⁸ men där finns inte någon tydlig kult, vad jag kunnat uppfatta.

Jag har även, i min empiri, funnit att fokus befins på vandringen som sådan. Även om man vandrar mellan kyrkor, som på Orust, i Ljungskile och i Grebbestad, är det själva vandringen som beskrivs som det mest utvecklande och givande. I äldre tider låg fokus på pilgrimsålet, i Olavs fall relikerna i Nidaros. Målet var allt, vägen mer ett nödvändigt ont, även om vandringen kunde ses som ett uttryck för botgöring. Nuförtiden har fokus ändrats, från målet till *vägen/vandringen*. Detta är, med all säkerhet, en fokusförskjutning i historiebruket som har med reformationen att göra, då pilgrimsvandringar, helgon och relikbruk förbjöds. Luther skriver i sin Stora katekes:

Guds ord är den heliga relikten framför alla andra relikter; ja den enda relik som vi kristna känner till och äger. Även om vi hade alla helgons ben eller alla heliga och vigda kläder samlade i en hög, så vore vi inte hjälpta av det i något avseende. Allt sådant är bara döda ting som inte kan helga någon. Guds ord är däremot en skatt som gör allting heligt – det är också genom det som alla helgon har blivit helgade.²⁸⁹

Men även pilgrimsmålen, själva platserna, verkar ha en speciell dragningskraft för människor i alla tider, till exempel Västerlandas Olofskälla, eller när man nalkas Stiklestad eller Trondheim. Även själva stigen där han kan ha satt sina fötter, får en speciell åminnelsestämning. Renässansen för pilgrimsvandringarna talar detta tydliga språk. Själva historien knyts så, på ett tydligt vis, samman med människors nutida, existentiella liv.

Denna fokusförskjutning kan finna en parallell i det som Peter Aronsson hävdar; att förståelsen av historiens mening skrivs om och förändras. Han menar att vårt förflutna görs synligt och omtolkas med en större intensitet i tider innehållande en osäker framtidskompass.²⁹⁰

Målen för pilgrimsvandringar har, som berörts, genom historien, varit heliga platser. Det finns idag en skillnad i olika sätt att se på pilgrimsvandringen. I de övervägande katolska länderna är målet fortsatt det viktigaste. I länder som Nordens däremot, med lutherska rötter, tenderar

²⁸⁸ Gustafsson, *Historien genom Öckerö gamla och nya kyrka*, 20.

²⁸⁹ Martin Luther, *Martin Luthers stora katekes* (Johanneshov: Martin Krauklis och Larssons Förlag 1999), 40.

²⁹⁰ Aronsson, *Historiebruk*, 7.

man att lägga en större betoning på den andliga fördjupning, vilken själva vandringen kan medföra.²⁹¹

Hur kan man idag analysera, och se på, pilgrimsvandringens koppling till relikier och det katolska, som ju reformationen reagerade emot, och därmed förbjöd vallfart och helgondyrkan? Församlingar längs S:t Olavsleden har skilda uppfattningar. För vissa är fenomenet pilgrimsvandring något katolskt, medan andra är mycket engagerade.²⁹² I Västerlanda poängteras, från ett håll, att man endast firar en vanlig mässa vid källan. Inga andra ceremonier. Samtidigt berättas, i samma församling, om konfirmandbesök vid källan, innehållande tvagning, och välsignelsebön. Det gränsland som pilgrimsvandring till en gammal kultplats, en källa med helgonanknytning, utgör, tycks, på sina håll, oreflekterad. Vad gör man, eller inte gör, och varför? Min empiri indikerar en spretig syn på detta ute i församlingarna, och på ett tämligen oreflekterat historiebruk.

Anmärkningsvärt, och förvånande, ser jag det faktum att man, i Lödöse, inte har hittat något pilgrimsmärke från Nidaros. Dock har man här funnit en gjutform efter S:t Olavs yxa, som användes för tillverkning av pilgrimsmärken. Anmärkningsvärt är även att Lödöseledens hemsida inte nämner avstickaren till Västerlandas S:t Olofskälla, som, enligt Fornlämningsregistret, är närområdets enda.

Vid en utvärdering av de länkar man, på ledernas hemsidor, gör till olika samarbetsorganisationer, finner jag att man, både från själva ledens håll, och från många av kommunerna och organisationerna, i ett ömsesidigt utbyte och samarbete, länkar till varandra, och tydligt informerar om de pilgrimsvandringsmöjligheter som regionen bjuder. De profana hemsidorna tenderar dock, fast de i många fall använder ordet pilgrimsvandring, att lyfta fram värdena av friluftsliv och naturbeskådning. Endast i något enstaka fall talar man om det existentiella värdet med just pilgrimsvandringen.

I en utvärdering av mitt empiriska informationsinhämtande gällande Orusts och Västerlandas leder, ser jag att jag där inte, som jag hoppades, fick tag på rätt nyckelpersoner. Därigenom

²⁹¹ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/> sökning april-17.

²⁹² www.stolavsleden.se; Mailintervju feb-17.

hänger vissa frågor fortfarande i luften, till exempel den om varför man, i Västerlanda, valt att, istället för Olavskorset, som symbol använda Olavs sköldemärke. Min metod kan därvid ses som sårbar, då resultatet i min analys till stor del är avhängigt av mina kontaktpersoner, samt hur utförlig informationen kring den aktuella leden, via exempelvis hemsidor och liknande, är.

Detta problem ser jag dock hör ihop med att forskningsobjekten, lederna, och därmed informationen kring dem, är så pass färsk, yngre än tio år, och på de flesta håll till och med yngre än fem år. Därmed finns ingen, eller knapphändig, litteratur att tillgå på området, och man utlämnas då, som uppsatsskrivare, till den information som i dagsläget finns att tillgå, främst via nätet, och via kontaktpersoner ute i fält. Till ett annat tillfälle skulle jag kanske kunna vänta med att välja objekt tills jag sett var nyckelpersoner finns tillgängliga. I detta fall såg jag ändå att en hel del information fanns att tillgå, såväl på riks- regional- som lokalnivå.

6. Slutsats

Pilgrimsvandringarnas renässans syns tydligt i Bohuslän. Gemenskap verkar kunna sammanfatta innehållet i nutidsmänniskans dragning till pilgrimsvandringar, en gemenskap såväl med medvandrare här och nu, men även med dem som genom århundradena vandrat samma väg. Således blir detta ett historiebruk av gemenskap med rötter, det förflutna, historiekulturen. Att vandra i just de här fotspåren, ibland måhända i Olavs egna, och så hålla stigen öppen för kommande vandrare genom sina egna steg, blir en personlig upplevelse av historiska fotspår.²⁹³ Där delar man med sig, gör bruk av sin historia, och förmedlar så ett historiemedvetande till samtiden och framtiden.

Hur kan historiebruket kring Olav vid nutida leder summeras? Något centralt kring detta finner vi i en insikt man, vid S:t Olavsleden kommit till; att historien kring Olav är av avgörande betydelse i verksamheten vid leden idag. Detta innebär också att de många medeltida kyrkor man passerar med Olavsstatyer - och de många S:t Olavskällor man också rör sig förbi - är av största vikt för att bygga ledens identitet, dess historiska trovärdighet - det som idag brukar kallas för storytelling. Detta ser jag även verkar gälla lederna i min empiri. De har inte de yttre statyerna, och det finns få källor. Men vägen finns, den upptrampade leden mot Trondheim, som minner om Olav. Att leden kallas Olavsled ger en slags dignitet, en aura av helighet och en legitimitet.

Utifrån begreppen historiekultur, historiebruk och historiemedvetande har jag funnit att historiemedvetandet kring Olav vid de nutida lederna är tämligen frikopplat från historiekulturen. Motiven som går tillbaka till just Olav är grumliga, och inte så medvetna. Även om en led är märkt som Olavsled verkar det, i många fall, vara så att man inte vet så mycket om, eller tänker så mycket på, just Olav i vandringsverksamheten. Därav handlar historiebruket inte så mycket om Olavs liv och öde, utan mer om människorna som tidigare trampat på de stigar där lederna idag åter går. Historiebruket handlar även, till stor del, om den lokala bygdens historiekultur, som lyfts fram, och skapar ett historiemedvetande, som i sig rotar människorna både stadigare i sin egen bygds historiska mylla, men även i sin egen varelses, och kanske också i Guds.

²⁹³ Sjöström, Söderlund, *S:t Olavsleden*, 13.

Att åminna sig om, och berätta, historia, kan ses som att vårda sina rötter. Det finns hela tiden en kontinuitet, bakåt, åt sidorna och uppåt, som hos trädet. Historia hör ofrånkomligt ihop med framtiden, och det genom vår nutid och vårt samtida existentiella driv. Det faktum att vi lever i en tid av talrika och ständiga förändringar, och av rädsla och osäkerhet, kan höra samman med, och vara en faktor bakom, uppsvinget i popularitet för landets pilgrimsleder. Att vandra hör, för många, samman med en längtan efter trygghet, stabilitet och rötter, detta för att existentiellt överleva i en karg och blåsig omvärld. Här finner jag paralleller i tankarna hos Neuhaus, Augustinus och Rösen. Intressant är att söka svar på vilken bild av Olav som vi, i vårt postmoderna samhälle, visar behov av att framhäva.

Det den svenske skalden Harry Blomberg får avsluta denna studie med dikten *Pilgrimsvägen*.

Jag vet, att vägen skall bli brant och luften tunn och kall; ju högre väg dess tyngre steg och farligare fall. Allt vad jag äger bär jag med, och bördan som jag bär: en fattig pilgrims längtan till den stad som evig är.

Och när jag aldrig bergens snö och aldrig stadens port, jag vet dock, att jag lugnt skall dö och prisa livet stort, ty den är ej begråtansvärd, som stupat vid sin stav, blott den som hörde ropet men som aldrig gav sig av.²⁹⁴

²⁹⁴ Bengt G Hallgren, *Från själstuga till Sankt Olavslopp - tidsperspektiv på Sankt Olav i Härnösands stift*. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*, 263.

7. Källor och litteratur

Otryckta källor (samtliga sökningar har gjorts mellan februari och maj 2017)

Ale kommun: <http://ale.se>

Göta älv turism: <http://gotaalvturism.blogspot.se>

Lille Edets kommun: <https://www.lillaedet.se>

Lödöseleden: www.lodoseleden.eu

Lödöse museum: www.lodosemuseum.se

Nutida Pilgrimer, Ljungskile: <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/>

Officiell besöksguide Västsverige: <http://www.vastsverige.com>

Orust kommun: <http://www.orust.se>

Orust Olavsled: <https://www.svenskakyrkan.se/orust/pilgrimsvandra>

Pilegrimsleden – St. Olavsvegene til Trondheim. <http://www.pilegrimsleden.no>

Pilgrimscentrum i Göteborg: <https://www.svenskakyrkan.se/goteborg/pilgrim>
Facebooksida: <https://www.facebook.com/groups/203369786352564/?fref=ts>

Riksförbundet Pilgrim i Sverige. <http://www.pilgrimisverige.se/>
Facebooksida: <https://www.facebook.com/groups/120355154668429/>.

S:t Olavsleden – från kust till kust genom två skandinaviska länder. www.stolavsleden.com

Svenska kyrkan, Ljungskile: <https://www.svenskakyrkan.se/ljungskile>

Svenska kyrkan, Lilla Edet: <https://www.svenskakyrkan.se/lillaedet>

Svenska kyrkan, Luleå stift: <https://www.svenskakyrkan.se/luleastift>

Svenska kyrkan, Nylöse: <https://www.svenskakyrkan.se/nylose>

Svenska kyrkan, Starrkärr- Kilanda: <http://mittiale.se>

Svenska kyrkan, Tanum: <https://www.svenskakyrkan.se/tanum>

Tillväxtverket: www.tillvaxtverket.se

Tjörns släktforskare: www.tjsf.org

Västarvet: www.vastarvet.se

Västerlandaleden: <http://www.fridsamnt.se/pilgrim/>

Litteratur

Andersson, Lars. Sankt Olavsmärken och pilgrimskrus i Skandinavien. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*. Lars Rumar (red.). Stockholm: Riksarkivet, 1997. S. 172-185.

Aronsson, Peter. *Historiebruk – att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur, 2004.

Aronsson, Peter. Historiekultur, politik och historievetenskap i Norden, *Historisk tidskrift*, 2/2002. S. 189-208.

Bauer, Hans. Widegren, Margareta. Red. *Pilgrimsvandringar i Sverige*. Av Svenska kyrkans biskopar. Stockholm, 1995.

Beskow, Per. *Teologiskt lexikon*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa, 1999.

Carlsson, Helene. Olavskult och vallfärder i Bohuslän. *Bohuslän Årsbok* 2012.S. 65-88.

Claesson, Urban. Gemenskaper, minnen och möjligheter 1700-2010 – En kyrkohistorisk skiss. Ur antologin *Minne och möjlighet – Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. Göteborg, Stockholm: Makadam förlag, 2014. S. 182-194.

Erlendson, Eystein, *Passio Olavi Lidings saga og undergjerningane åt den heilage Olav*. Översatt från latin av Eiliv Skard, Oslo: Samlaget Johansen & Nielsen Prenta 1930.

Fors, Marie. *Pilgrimsleder i Västra Götaland. En förstudie om hur pilgrimslederna i Västra Götaland långsiktigt kan säkerställas och samordnas*. Vänersborg: Västarvet Rapport, 2016.

Grieg, Sigurd. Uppslagsord: Pilgrimsmärke. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, band 13. Malmö: Allhems förlag 1968. S. 314-320.

Grundberg, Leif. Hamn i kungens namn! Sankt Olofs hamn i Selånger – Medelpads medeltida centrum. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*. Lars Rumar (red.). Stockholm: Riksarkivet, 1997. S. 208-221.

Gustafsson, Gösta. *Historien genom Öckerö gamla och nya kyrka*. Öckerö församlings skriftserie 2004.

- Gyllenberg, Rafael. Uppslagsord: Heliga platser. *Nordisk teologisk uppslagsbok för kyrka och skola*, första bandet. Lund: C. W. K. Gleerups Förlag 1952. S. 1266-1270.
- Hallgren, Bengt G. Från själastuga till Sankt Olavslopp - tidsperspektiv på Sankt Olav i Härnösands stift. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*. Lars Rumar (red.). Stockholm: Riksarkivet, 1997. S. 255-265.
- Krötzl, Christian. Den nordiska pilgrimskulturen under medeltiden. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*. Lars Rumar (red.). Stockholm: Riksarkivet, 1997. S. 141-159.
- Legendarisk Olavssaga*: efter Uppsala universitetsbiblioteks DelaGardieska samlingen nr 8 II / med en inledning av Anne Holtsmark. Corpus codicum Norvegicorum medii aevi. Quarto series, 0574-1297 Oslo: Selskapet til utgivelse av gamle norske håndskrifter 1956.
- Lidén, Anne. *Olav den helige i medeltida bildkonst – Legendmotiv och alltribut*. Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, 1999.
- Lidén, Anne. Bilden av Sankt Olav. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*. Lars Rumar (red.). Stockholm: Riksarkivet, 1997. S. 26-49.
- Lind, Martin. *Salt, bröd och vin – en pilgrimsteologi*. Stockholm: Verbum, 2011.
- Lindaräng, Ingemar. *Helgonbruk i moderniseringstider Bruket av Birgitta- och Olavstraditionerna i samband med minnesfiranden i Sverige och Norge 1891 – 2005*. (Linköpings universitet 2007).
- Lindström, Hans-Erik. *Pilgrimsliv – Handbok för vandrare*. Stockholm: Verbum förlag, 2005.
- Luther, Martin. *Martin Luthers stora katekes*. Johanneshov: Martin Krauklis och Larssons Förlag, 1999.
- Melder, Cecilia. *Vilsenhetens epidemiologi En religionspsykologisk studie i existentiell folkhälsa*. Uppsala universitet 2011.
- Molland, Einar. Uppslagsord: Pilegrim. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, band 13. Malmö: Allhems förlag 1968. S. 292-306.
- Neuhaus, Sinikka. Vad är det vi gör när vi berättar historia? Ur antologin *Minne och möjlighet – Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. Göteborg, Stockholm: Makadam förlag, 2014. S. 44-52.
- Sjöström, Marie. Söderlund, Staffan. *S:t Olavsleden – Pilgrimsfärd från hav till hav En guide*. Växjö: Vildmarksbiblioteket, 2016.

Smedstad, Ingrid. Norske pilegrimsveier til Nidaros. Ur antologin *Helgonet i Nidaros*. Lars Rumar (red.). Stockholm: Riksarkivet, 1997. S. 189-207.

Sturluson, Snorre. *Nordiska kungasagor I – Från ynglingasagan till Olav Tryggvasons saga*. Stockholm: Fabel bokförlag, 1991.

Sturluson, Snorre. *Nordiska kungasagor II – Olav den heliges saga*. Stockholm: Fabel bokförlag, 1992.

Svenska kyrkan. *Den svenska Psalmboken med tillägg*. Stockholm: Verbum Förlag AB, 2002.

Widéen, Harald. *Öckerö gamla kyrka*. Stockholm: Wahlströms & Widstrands förlag, 1944.

Bilaga 1: Karta över Olavslederna i Västra Götaland²⁹⁵



²⁹⁵ www.nutidapilgrimer.se, med komplettering av denna uppsats' författare.

Bilaga 2: Pilgrimssymboler vid Olavslederna i väst

Olofsmärket:²⁹⁶



Olavs sköldemärke:²⁹⁷



Nutida Pilgrimer, Ljungskiles symbol:²⁹⁸



²⁹⁶ Riksförbundet Pilgrim i Sverige. Sökning februari till maj 2017. <http://www.pilgrimisverige.se/>.

²⁹⁷ <http://www.fridsamnt.se/pilgrim/>

²⁹⁸ <http://www.nutidapilgrimer.se/extra/pod/>

Bilaga 3: Studiebesök vid S:t Olofskällan i Västerlanda



Liten Hjälpreda

Pilgrimsvandringen som du just nu ska börja gå blir allra bäst om den också får bli en inre vandring. Därför får du här några råd från erfarna pilgrimer:

- Njut av det goda vattnet i källan och fyll din vattenflaska inför färden. Låt det friska vattnet skölja bort alla bekymmer och göra alla dina sinnen närvarande i nuet.
- Stressa inte, låt **vandringens fotsteg** efter fotsteg skapa det lugn som kan hjälpa dig att upptäcka all skönhet som möter dig längs vägen.
- Om du går **tillsammans** med någon annan brukar det vara en god regel att man delar tiden i ömsom tal och ömsom tystnad. En timmes prat, en timmes tystnad o s v.
- Starta gärna din pilgrimsvandring med Heliga Birgittas bön: "Visa mig Herre din väg, och gör mig villig att gå den. Amen."

Gå i frid!



Sankt Olofs källa

"Vid Västerlanda socken, en stortjärdrings väg söder om Västerlanda kyrka, ligger Sankt Olofs källa. Dit församlas en stor hop folk på S:t Olofs dag, från Sverige och andra omliggande trakter och håller där ett oskickligt väsen med drick och annat."

/ur biskop Jens Nilssons visitationsprotokoll från 1570-talet./

På 1600-talet ballfärdade folk hit ända från Halland. Vatten från denna källa ansågs ännu år 1693 kunna bota ögonsjukdommar.

Jens Nilsson-biskop i Oslo under 1500-talets senare hälft.
S:t Olofs dag - 29 juli



Välkommen till Västerlanda församlings pilgrimsled.

Leden som är 11 km (alternativt 16 km) går till Västerlanda kyrka (du kommer inte automatiskt tillbaks hit). Efter 3,5 km kan du välja att gå 5 km extra (alltså 16 km). Du får ett diplom om du efter ha gått sträckan är med på en gudstjänst (ej nödvändigtvis samma dag) och efter gudstjänsten säger till prästen. Gudstjänst söndagar kl. 12.00 och torsdagar 19.00. Sedan medeltiden har källan i Källseröd (2 km väster om Thorskogs slott) besökts av människor som har druckit av det friska vattnet och ställt sig i bön. De senaste 20 åren har vi firat gudstjänst där på Olofsdagen, 29/7. Traditionellt genomförs pilgrimsvandringar så att man växelvis är tyst en timme och samtalar en timme.




